

ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО
Факультет філології та журналістики імені Михайла Стельмаха
Кафедра української мови

ДИПЛОМНА РОБОТА

на тему: «СТИЛІСТИЧНІ ФУНКЦІЇ ХРОНОЛОГІЧНО МАРКОВАНОЇ
ЛЕКСИКИ В ПРОЗІ ВОЛОДИМИРА ЛИСА»

здобувача ступеня вищої освіти магістра
галузі знань 01 Освіта
спеціальності 14.01 Середня освіта
(Українська мова і література)
заочної форми навчання
Посвалюк Ірини Володимирівни

Використання чужих ідей,
результатів і текстів мають
покликання на відповідне джерело

Науковий керівник:
доц. Кухар Ніна Іванівна

(підпис)

(ініціали, прізвище)

Розширена шкала _____

Кількість балів _____ Оцінка ECTS _____

Голова комісії _____

(підпис)

(ініціали, прізвище)

Члени комісії _____

(підпис)

(ініціали, прізвище)

(підпис)

(ініціали, прізвище)

(підпис)

(ініціали, прізвище)

(підпис)

(ініціали, прізвище)

Зміст

Вступ.....	3
Розділ 1. Стилiстично маркована лексика як об'єкт лiнгвістичного дослідження.....	5
1.1. Принципи класифікації стилістично маркованої лексики.....	5
1.2. Особливості використання стилістично маркованої лексики у художніх творах.....	27
Висновки до розділу 1.....	35
Розділ 2. Функції хронологічно маркованої лексики у прозі В. Лиса.....	38
2.1. Мовні особливості художнього тексту В. Лиса.....	38
2.2. Стилiстично маркована лексика як елемент мовної системи романів «Століття Якова» та «Соло для Соломії».....	49
2.1.1. Архаїзми та історизми у прозі В. Лиса.....	49
2.2.2. Просторічна і знижена лексика як засіб художнього відтворення минулого у романах В. Лиса.....	57
Висновки до розділу 2.....	68
Висновки.....	71
Список використаної літератури.....	77
Список використаних джерел.....	83

ВСТУП

Антропоцентричний підхід до вивчення мовних явищ сприяє все більшому зацікавленню мовою, у якій відтворено ментальність нації, відомості про трудову діяльність, побут, ціннісні орієнтири народу та духовні набутки, отримані від попередніх поколінь.

У сучасному українському мовознавстві ведуться активні дослідження, спрямовані на розв'язання багатьох проблем лексикології, зокрема, використання хронологічно маркованої лексики, проблеми входження діалектизмів у сучасну українську літературну мову та їх використання у художній мові цікавили і цікавлять багатьох мовознавців, зокрема С. Бевзенка, П. Гриценка, Ф. Жилка, М. Жовтобрюха, Й. Дзензелівського, Б. Кобилянського, П. Тимошенка, В. Чабаненка та ін.

Актуальність роботи виявляється в тому, що певні твори Володимира Лиса не були об'єктом спеціального системного дослідження, однак потребують належної уваги, оскільки репрезентують багату та різноманітну хронологічно марковану лексику, відкривають широкі можливості не лише для студіювання мовотворчості письменника, а й дають змогу простежити, як за допомогою певних мовних одиниць одиниць письменнику вдається досягти бажаного стилістичного ефекту в розкритті змісту роману, у змалюванні образів головних героїв, у прагненні передати місцевий колорит.

Мета дипломної роботи полягає в тому, щоб дослідити хронологічно марковану лексику у творчому доробку В. Лиса.

Для досягнення зазначеної мети розв'язували такі завдання:

- 1) розкрити зміст поняття «стилістично маркована лексика»;
- 2) описати структурно-семантичні особливості маркованої лексики;
- 3) визначити мовні особливості художнього тексту В. Лиса;
- 4) визначити роль маркованої лексики у розкритті задумів та ідей письменника;

5) класифікувати хронологічно марковану лексику в творах В. Лиса «Століття Якова» та «Соло для Соломії».

Об'єктом є лексика художніх творів В.Лиса.

Предметом - структурно-семантичні особливості хронологічно маркованої лексики творів Володимира Лиса.

Джерельною базою роботи стало понад 450 хронологічно маркованих слів, дібраних методом аналізу з художніх творів «Соло для Соломії» та «Століття Якова» В. Лиса.

Теоретичне і практичне значення наукової праці полягає в тому, що результати проведеного дослідження сприятимуть подальшій розробці окреслених проблем, вони можуть бути використані вчителями для підготовки до уроків української мови, а також викладачами та студентами філологічних факультетів під час вивчення лексикології.

Основні методи дослідження: теоретичний аналіз (вивчення основних теоретичних понять); критичний аналіз (дослідження проблеми); теоретичний синтез (узагальнення теоретичних відомостей про хронологічно марковану лексику та її вживання в художньому творі); описовий метод (характеристика особливостей вживання маркованої лексики в творах В. Лиса).

Структура роботи. Робота складається зі Вступу, 2 розділів (1 – «Стилістично маркована лексика як об'єкт лінгвістичного дослідження», 2 – «Функції хронологічно маркованої лексики у прозі В. Лиса»), Висновків, Списку використаної літератури (53 позицій), Списку використаних джерел (2 позиції), Додатків (1, 2).

РОЗДІЛ I

СТИЛІСТИЧНО МАРКОВАНА ЛЕКСИКА ЯК ОБ'ЄКТ ЛІНГВІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Принципи класифікації стилістично маркованої лексики

Мова, як відомо, є однією з форм духовної культури народу, безпосереднім виразником його ментальності. Акумулюючи досвід суспільства, забезпечуючи зв'язок між поколіннями та зберігаючи багатовікову пам'ять народу, вона водночас змінюється в просторі й часі, реагуючи на всі зрушення в соціумі й мовній свідомості її носіїв [Кабиш, с.2].

Склад лексики сучасної української мови є стилістично неоднорідним. Залежно від сфери спілкування, мети висловлювання, мовленнєвого рівня співрозмовника ми обираємо різнорівневі мовні засоби, найбільш придатні для конкретної ситуації. Відомо, що мова поділяється на функціональні стилі, кожен із яких характеризується особливостями на всіх рівнях мови — лексичному, морфологічному, синтаксичному тощо. Найяскравіше стилістична диференціація мовних засобів виявляється на рівні лексики.

У найзагальнішому розумінні весь лексичний запас національної мови поділяється на дві групи – стилістично нейтральна і стилістично забарвлена лексика.

На думку О. Д. Пономарева, основу словникового складу мови становить стилістично нейтральна лексика. Це слова, позбавлені будь – якого забарвлення, вони однаковою мірою використовуються у всіх функціональних стилях мови. Нейтральні зі стилістичного погляду слова можуть називати:

- 1) конкретні предмети (*стіл, автомобіль, поруччя, олівець, ваза*),
- 2) явища (*дощ, блискавка, вітер*),
- 3) абстрактні поняття (*увага, краса, вимогливість, теплота, різкість, демократія*),
- 4) ознаки предметів (*червоний, теплий, твердий, надійний, спокійний*),

5) дії (*розробляти, продавати, експонувати, хотіти*) тощо.

У стилістичному відношенні така лексика є немаркованою, тобто позбавленою конотації. Вони є своєрідним фоном, на якому проявляється стилістична маркованість інших слів, які знаходяться з нейтральними словами у парадигматичних відношеннях. Нейтральна лексика може переходити до складу стилістично забарвленої, коли вживається у переносному значенні або у певній комунікативній ситуації, набуваючи додаткового емоційно-експресивного забарвлення [Грицай, с. 3].

До міжстильової (нейтральної) лексики належать слова, не закріплені за яким-небудь стилем. Вони можуть уживатися будь-де: у підручнику чи часописі, у виступі на нараді чи науковій конференції, у художньому творі чи в особистому листі, у невимушеній бесіді чи радіопередачі тощо. Міжстильову лексику становлять слова будь-якої частини мови, за винятком вигуків, які завжди вирізняються стилістичним забарвленням. Загальноживана лексика лежить в основі словникового складу будь-якої мови. Саме міжстильові, нейтральні слова є, як правило, головними у синонімічних рядах; вони становлять найважливіший фонд основ, навколо яких формуються різноманітні дериваційні зв'язки похідних слів.

Стилістично нейтральна лексика тісно пов'язана із загальноживаною. Остання може мати додаткові конотативні відтінки - меліоративні чи пейоративні. Частина дослідників пропонує широку типологію лексичних одиниць української мови за функційно-стилістичними ознаками:

1) за формою мовленнєвої діяльності:

- а) лексика усного мовлення;
- б) лексика писемного мовлення (книжні лексеми);
- в) мовленнєво необмежена лексика;

2) за умовами мовленнєвої діяльності:

- а) офіційна,
- б) урочиста,
- в) неофіційна,

- г) фамільярна,
- д) функціонально нейтральна;

3) за емоційно-оцінним спрямуванням:

- а) емоційно маркована,
- б) емоційно нейтральна;

4) за жанровими ознаками:

- а) поетична,
- б) публіцистична,
- в) наукова,
- г) канцелярська,
- д) жанрово необмежена;

5) за ступенем нормативності:

- а) літературна,
- б) просторічна,
- в) ненормативна (нецензурна, обценна, пейоративна);

6) за ступенем соціальної, корпоративної та професійної

герметизації:

- а) загальноновживана,
- б) жаргонна,
- в) арготична,
- г) жаргонно-професійна;

7) за ступенем територіального поширення:

- а) загальнонародна,
- б) діалектна,
- в) локальна (локалізми, провінціалізми);

8) за ступенем архаїчності:

- а) сучасна,
- б) архаїчна (матеріальні та стилістичні архаїзми) [Ковнюх, с. 231].

Загальноновживана лексика є також найчастотнішою – вона постійно вживається як в усному, так і письмовому мовленні, у будь-якому стилі, де

вона виконує первинну функцію – номінативну, називаючи життєво важливі поняття і явища (*дім, вода, вітер*, тощо).

У сучасній лінгвістичній літературі на позначення маркованої лексики зазвичай послуговуються термінами «стилістично забарвлена лексика», «стилістично маркована лексика» або вживають їх як синоніми до терміна «маркована лексика». Проте не всі слова, диференційовані у функціонуванні (наприклад, застарілі, діалектні, жаргонні), мають постійне стилістичне забарвлення. Уживаючись у певних контекстах, із певною стилістичною настановою, вони виступають стилістично маркованими, а поза контекстом характеризуються часовою, територіальною або соціальною віднесеністю й виконують номінативну функцію [Кабиш, с. 8].

Поняття «маркована лексика» набагато ширше, ніж «стилістично маркована лексика»: марковані лексеми несуть будь-яку супровідну, додаткову інформацію (до лексичного й граматичного значення) про сфери вживання, часову віднесеність, емоційно-експресивне забарвлення або функціонально-стильове використання лексичних одиниць [Кабиш, с. 9].

Синтезуючи погляди, вироблені в лінгвістиці, Кабиш О. О. у дисертаційній роботі «Зміни в семантичній структурі та функціонуванні маркованої лексики» виокремлює такі групи маркованих слів:

- 1) стилістично марковані – за належністю до певних функціональних стилів і наявністю емоційно-експресивного забарвлення;
- 2) хронологічно марковані – з погляду історичної перспективи;
- 3) територіально марковані – з погляду територіальної обмеженості;
- 4) соціально марковані – за ознакою віднесеності лексичних одиниць до словникового запасу певних соціальних груп людей [Кабиш, с.8].

За П. С. Дудиком стилістично маркованими (франц. *mar-queur* — робити на товарі клеймо або марку) вважають такі мовні одиниці, які стали типовими не для всіх стилів мови, а тільки чи переважно для окремого стилю. Наприклад, слова *синус, косинус, множення* стилістично марковані, бо вживаються здебільшого в науковому мовленні, особливо в математиці.

Натомість слово *вода* стилістично немарковане, бо використовується в усіх стилях і формах мови. Похідні від *вода* лексеми *водиця, водичка, водиченька* стилістично марковані: вони типові здебільшого для художньо-літературного і для розмовно-побутового, але емоційно забарвленого мовлення [Дудик, с. 35].

У «Словнику лінгвістичних термінів» Д. Ганича та І. Олійника «маркований» визначається як такий, «який характеризується наявністю корелятивної ознаки». Наприклад, лабіалізовані голосні є маркованими за наявністю додаткової ознаки огублення, відсутньої в нелабіалізованих голосних (немаркованих). Подібне визначення маркованого мовного явища знаходимо у «Словнику лінгвістичних термінів» О. Ахманової: «Маркований (позначений, оформлений, позитивний) такий, що має явне (позитивне) мовне вираження; який характеризується наявністю корелятивної ознаки; протилеж. немаркований». Натомість додаткові відтінки, забарвлення мовної одиниці дослідниця співвідносить із поняттям конотації [Бузько, с.113].

Грунтовний опис дії принципів стилістичної маркованості міститься у працях І. Гальперіна. Розглядаючи досліджуване явище переважно на рівні тексту, учений розуміє під маркованістю такі «синтаксичні побудови або смислові зв'язки компонентів висловлювання, які характеризуються одночасно незвичністю використання, обмеженим ступенем допустимості, інколи навіть граматичною неправильністю. Вони обов'язково несуть у собі додаткову інформацію» [Гальперин, с. 271]. Саме вмотивоване й свідоме порушення загальномовної норми, яка асоціюється з правильністю та стандартністю, породжує, на думку вченого, явище стилістичної маркованості.

Деякі дослідники (наприклад, Н. Бабиц та М. Пилинський) стилістичну маркованість розуміють як закріпленість слова за певним функціональним стилем мови. У зв'язку з цим слова будь - якої мови Н. Бабиц розподіляє на дві категорії:

- 1) стилістично нейтральні;

2) стилістично марковані, тобто закріплені за певним стилем [Бузько, с. 116].

«Стилістично нейтральні слова – це слова загальноживані, а стилістично марковані, або слова вузького стилістичного призначення, – це лексеми з певним стилістичним відтінком» [Бабич, с. 53].

М. Пилинський, аналізуючи це явище, зосереджує увагу на процесах зміни маркованості ряду лексичних одиниць. Учений зазначає, що слово, реалізуючи свій активний внутрішній потенціал, перебуває в постійних взаємодіях зі своїм оточенням, з різними типами контекстів, у яких воно функціонує. «Цим і зумовлене переміщення слова з одного стилю мовлення в інший, зміна його стилістичної маркованості» [Пилинський, с. 133–134].

Інші дослідники надають перевагу терміну «стилістичне забарвлення», також співвідносячи його з належністю слова до певного стилю мови (Л. Барлас, І. Голуб, Г. Їжакевич, О. Пономарів). «Закріпленість за тим чи тим стилем наділяє слово певним стилістичним «паспортом», – стверджує Л. Барлас, – який і служить сигналізатором його стилістичного забарвлення» [Барлас, с. 149]. Стилістичне забарвлення слова вчений пов'язує з його емоційною оцінкою, наголошуючи на тому, що ці категорії взаємопов'язані, але не тотожні [Бузько, с. 116]. «Стилістичне забарвлення – категорія оцінна. Але на відміну від емоційного забарвлення, воно спрямоване не на сам об'єкт, який називає слово (річ, особу, дію, якість і т. ін.), а на саме слово, на саме мовлення» [Барлас, с. 150]. Так, слова з підвищеним стилістичним забарвленням (книжна, висока, поетична лексика) характеризують мовлення як емоційно підвищене, урочисте; слова зі стилістично зниженим забарвленням (розмовним, просторічним, грубо просторічним), навпаки, характеризують мовлення як звично-побутове, містять натяк на мовленнєву ситуацію, на стосунки мовців тощо; слова ж, які звикли називати нейтральними, ніяк не оцінюють мовлення – вони мають нульове стилістичне забарвлення.

І. Голуб використовує термін «стилістичне забарвлення», яке, на думку дослідниці, «залежить від того, як слово сприймається нами: як закріплене за тим чи тим стилем чи як доречне в будь-якій мовленнєвій ситуації, тобто загальноновживане» [Голуб, с. 99].

Г. Їжакевич та О. Пономарів стилістичне забарвлення слова пов'язують передовсім із його використанням у певному функціональному стилі. Усі слова сучасної української мови, відповідно, учені поділяють на дві великі групи: стилістично нейтральні слова, що використовуються в усіх стилях, і слова, стилістично забарвлені, які використовуються лише в окремих стилях чи в одному з них. Г. Їжакевич при цьому цілком слушно звертає увагу на те, що у складі лексики, яка не належить до загальноновживаної, виокремлюються два відмінних один від одного різновиди слів, а саме: слова з функціонально-стильовою співвіднесеністю і слова з експресивно-стилістичним забарвленням [Бузько, с. 117].

Отже, лексика, співвідносна з певними функціональними стилями, теж може бути стилістично нейтральною в зіставленні з експресивно-забарвленою.

Схожій позиції дотримується І. Чередниченко, відзначаючи, що певна кількість слів у мові мають виразне «стильове забарвлення», і називає такі одиниці словами вузького стилістичного призначення, з певним стилістичним відтінком. Однак, наголошує вчений, більшість слів нашої мови належить до нейтральної категорії, яка не має виразних ознак стилістичного призначення, це загальноновживані слова, стилістично нейтральні.

До стилістично забарвленої (маркованої) лексики можна віднести науково-термінологічну, офіційно-ділову, професійно-виробничу, емоційно-експресивну.

Науково-термінологічна лексика обслуговує сферу науки й наукової та професійно-виробничої діяльності. Наукова лексика – слова, характерні для наукового стилю. До наукової лексики можна віднести слова, пов'язані з

певними науковими напрямками чи конкретними науками: *наука, археологія, астрономія, біологія, біохімія, ботаніка, географія, геодезія, геологія, гідрологія, економіка, ентимологія, етнографія, зоологія, історія, іхтіологія, картографія, лінгвістика, література, літературознавство, логіка, математика, механіка, орнітологія, перекладознавство, психологія, риторика, соціологія, статистика, фізика, фізіологія, філософія, філологія, хімія, юриспруденція.*

Офіційно-ділова лексика використовується в публіцистичному та офіційно-діловому стилях, у їхніх під стилях: інформаційному, дипломатичному, законодавчому, адміністративно-канцелярському (адміністративно-управлінська, юридична та дипломатична термінологія): *протокол, заявник, алібі, кодекс, комюніке, пакт, декларація, протокол, заявник, алібі, кодекс, комюніке, пакт, декларація.*

Професійно-виробнича лексика вживається при визначенні спеціальних виробничих процесів, знарядь, продуктів виробництва: *ампутація (видалення однієї з кінцівок), резекція (видалення будь-якої органу), пункція (коли проколюють стінку органу, або судини, або вени); анкерок (бочонок з дерева), палуба (перекриття між поверхами на кораблі), боцман (в команді на судні це старший чоловік); поребрик (сходи), бушлат (куртка військового), весло (гвинтівку у них так називають), спецназ (загін особливого призначення).*

Слова, що належать до стилістично забарвленої лексики, характеризуються насамперед наявністю чи відсутністю в них додаткового конотативного значення, тобто певних емоційних відтінків [Бойко, с. 126]. Є частина слів, які самі по собі надають висловлюванню емоційного забарвлення, містять стилістично-оцінний відтінок. Це експресивно забарвлена лексика. До неї переважно належить:

1) книжна піднесена лексика: *мисль, бентежність, торжество, благоговіння, глава, страж, воїн, чадо, десниця, перст, достойний, волелюбний, незборимий;*

2) поетизми: *легіт, відлуння, можуть, борня, виднокрай, розмай, блакить, ладо, дівчинонька, лебідонька, живодайний, легкокрилий, золототканий, осяйний, надхмарний, гожий, зоріти;*

3) розмовно-просторічна лексика: *добряк, базіка, гульвіса, морока, панькатися, комизитися, приндитися, забрьоханий, підтоптаний, лупатий;*
вulgаризми: *пика, морда, дурило, хамло* [21, с. 1].

Емоційно забарвленими часто є слова, що виступають як синоніми до слів, стилістично й емоційно нейтральних: *кінь — шкапа, прибічник — поплічник, іти — шкандибати, говорити — базікати, товстий — дебелий.* Емоційність властива словам, що називають різні почуття — радість, гнів, горе, захоплення, огиду; виражають якісну оцінку предметів та явищ. Такі слова містять емоційний елемент уже у своєму лексичному значенні.

Позитивне емоційне забарвлення мають, наприклад, слова *щастя, радість, жага, кохання, шана, рідний, любий, ніжний, чарівний, ласкавий, вабити, радіти, любити, кохати.* Сумний настрій навіюють своїм лексичним значенням слова: *жаль, сум, журба, туга, розлука, відчай, розпач, сумний, журливий, розпачливий.* Негативні емоції викликають лайливі слова й vulgаризми: *негідник, шкуродер, шахрай, ледащо, неотеса, пика, потвора, лихий, нікчемний, мерзенний, осоружний, бридкий, гідкий, паскудний, брутальний.* У літературній мові лайливі й vulgарні слова використовуються рідко, надуживання ними справляє негативне враження про самого мовця, автора [Бойко, с. 126].

Є ціла низка слів, які мають помітний відтінок урочистості: *вітчизна, батьківщина, велич, подвиг, провісник, поборник, визвольний, величний, вікопомний, доленосний, нездоланний.* На урочистий лад налаштовують читача, як правило, старослов'янізми: *глава, глашатай, пророк, благовісник, благословенний, блаженний, благодатний, священний, праведний, достойний, златоглавий, благовістити, воздвигнути, благоговійно* [Ющук, с. 2].

За певною схемою відбувається зміна стилістично маркованої лексики: слово – сполучення слів – контекст – модально оцінне забарвлення: негативно оцінне чи позитивно оцінне (відповідно до контексту).

Стилістику цікавлять реальні можливості вибору, що їх дає мовцеві мова для вираження думки, для стилістики важлива не більша або менша близькість словникових значень двох чи кількох слів, а те, якими словами можна виразити певне поняття в певному контексті. Отже, синоніми є одним із найважливіших складників арсеналу стилістичних засобів мови.

Стилістично маркована лексика поділяється, у свою чергу, на книжну (наукову, ділову, газетно-публіцистичну) і розмовну. Розглянемо кожен з цих груп докладніше.

До книжної лексики входять слова, що вживаються переважно в писемних різновидах літературної мови. Книжні слова мають відтінок офіційності, урочистості. Більшість їх належить до іншомовної лексики або містить запозичені корені, як-от: *абстракт, адепт, анормальний, еквівалент, екзальтація, індиферентний, інкорпорація, інтенсифікувати, камарилья, конфіденційний, контингент, контактування, нонсенс, паліатив, пасеїзм, пертурбація, пілігрим, прерогатива, профанувати, рафінованість, ремінісценція, ретроград, ригоризм, ритуал, третирувати, філістер, філіппіка* тощо. До книжної лексики належать деякі старослов'янізми: *благоговійний, благовісник, благоговіння, благоденство, благочестя, предтеча, пред'являти, сокровенний*.

Книжна лексика, за А. І. Гальперіним, далі може бути розмежована на загальну літературно-книжну і функціональну літературно-книжну лексику, а розмовна, у свою чергу, на загальнолітературну розмовну і не літературну розмовну лексику і фразеологію [Гальперин, с. 51-52].

Функціонально забарвлену книжну лексику можна охарактеризувати як неоднорідні групи слів, що виконують різні функції у різних стилях мови. До цієї групи входять терміни, поетичні слова, архаїчна і новітня лексика, а

також варваризми. У процесі вживання в різних стилях мови, ці слова набули специфічних стилістичних відтінків і значень.

За функціональною ознакою книжна лексика може бути поділена на наукову, офіційно-ділову, газетно-публіцистичну [Попович, с. 8].

У лексичній системі наукового стилю виділяють так звану загальнонаукову лексику, уживану у будь-якій науковій галузі: *дослідження, гіпотеза, умова, апробація, інтерпретація, дефініція, функція, кількість, класифікація, аналіз, синтез, аргумент, тотожність, систематизація, диференціація* тощо. Особливістю лексики наукового стилю є також наявність термінів, тобто слів чи словосполучень, які вживаються для точного позначення спеціальних понять.

Офіційно-ділова лексика переважає в ділових документах. Основними групами такої лексики є назви ділових паперів — заява, інструкція, доповідна, пояснювальна записка, накладна, протокол, витяг з протоколу, клопотання і т. ін., *номенклатурні назви* (назви установ, службових осіб тощо) — *постанова, рішення, акт, декларація, комюніке, нота, протокол, угода, заява, ухвала, розпорядження, зобов'язання, наказ, звіт, референдум, підстава, міністерство, генеральна дирекція, генеральний прокурор, директор, інспектор, начальник відділу збуту, диспетчер служби руху, завідувач лабораторії, секретар-референт, менеджер з персоналу* тощо, аббревіатури для позначення номенклатурних назв — *МЗС (Міністерство закордонних справ), ВАТ (відкрите акціонерне товариство), ЗАТ (закрите акціонерне товариство), НДІ (науково-дослідний інститут), БМУ (будівельно-монтажне управління), ДОК (деревообробний комбінат), АГЧ (адміністративно-господарська частина), КБ (конструкторське бюро), ПММ (пально-мастильні матеріали), ДСП (деревностружкова плита)*. Прикладами офіційних слів і словосполучень є також: *реквізит, обсяг коштів, довіритель, позивач, відповідальний наймач, ухвалити, уповноважувати, визнати недійсним, рекомендувати, зобов'язати, передати*

повноваження, оголосити подяку, оголосити догану, реєстраційний номер, подати у відставку [Попович, с.9].

До найбільш поширених серед газетно-публіцистичної лексики належать такі групи слів:

1) суспільно-політична лексика — *демократія, гласність, багатопартійність, свобода слова, толерантність тощо*;

2) слова, яким властива піднесеність, урочистість, патетичність — *звершення, вагомість, натхнення, безсмертя, велич* та інші. Висока лексика у тлумачних словниках дається із стилістичною позначкою «висок.» [Стилістична диференціація].

Розмовна лексика становить третій стилістичний шар словникового складу української мови. Це слова, що мають знижене (порівняно з нейтральною лексикою) стилістичне забарвлення і використовуються в усних різновидах мови — невимушеній бесіді, побутовій розмові тощо, як-от: *акуратист, балакун, балда, гармидер, глухомань, жердь, капость, коверзуха, набакир, нетіпаха, норов, опер, осоружний, офіцерша, патли, персоналка, прочухан, пузатий, путній, п'ятихвилинка, резон, репетувати, рівня, роботяга, рюмсати, спромога*, тощо. Розмовні слова надають мові неофіційного звучання, отже, вони є неприпустимими для офіційно-ділового та наукового стилів, але можуть використовуватися в публіцистиці та в художній літературі.

Найзагальнішими ознаками літературної розмовної лексики є її більша емоційна забарвленість у порівнянні із загальною літературно-книжною лексикою й обмеженість її вживання, в основному, діалогічною формою мови. Слова розмовної мови характеризуються багатозначністю і можливістю переходити у розряд фразеологічних одиниць (*бронзові двері, ртутна роса*) [Грицай, с. 3].

Багато розмовних слів не лише називають предмет, явище тощо, а й дають йому експресивно-емоційну оцінку — позитивну чи негативну. До слів із позитивною оцінкою належать, наприклад, *матуся, сестричка*,

дітлахи, ніженьки, будиночок, голосочок, рибчина, веселенький тощо. Негативна оцінка пов'язана з передаванням іронічного, фамільярного, зневажливого ставлення до предмета висловлювання, як-от: *балаканина, волоцюга, гаврик, йолоп, математичка, телепень, замазура, ледарюга, старезний, ротатий, писака, теревенити, базікати, сіпатися, псюра, притьопатися, пустирище, достобіса*.

Кількість лексем з негативною оцінкою значно перевищує кількість одиниць, що мають позитивне значення. На думку О. Тараненка, «Стилістика пародіювання, іронічного висміювання (із залученням стилістично знижених мовних одиниць) того, про що досі прийнято було говорити якщо не в шанобливому, то принаймні в стилістично нейтральному тоні, є однією з характерних ознак мовного портрету сучасності» [Пономарів, с. 37]. Напр.: – *Вітаю з прибуттям, – сказала жовта постать чоловічим голосом, за яким раптово прорізався мажор і комсюк, громадянськи активний і вічно моложавий, з волоссям на проділ і збитою набакир краваткою* [Бернадська, с. 232].

Незважаючи на стилістичну зниженість, розмовні слова належать до літературної лексики. Поза її межами перебуває просторічна лексика, до якої належать грубі, вульгарні слова (*жерти, тріскати («їсти»), морда, паскуда, злодюга, осточортіти, варнякати, червономордий, товстопузий, свинюка, сволота* тощо) і «неправильні», «перекручені» слова, які порушують норми літературної мови (*охтобус, радіво, тухвель, шохвер, транвай, спінжак, завсіди, тудою, сюдою, просять, ходють*). Основною сферою функціонування просторіччя є усне мовлення малоосвічених осіб.

Про функціональні особливості слів нас інформують насамперед тлумачні словники української мови. Характеристика додаткового стилістичного значення дається за допомогою системи позначок: розм. (розмовне), прост. (просторічне), книж. (книжне). Ці три позначки іноді доповнюються іншими. Наприклад, до позначки «книж.» можуть додаватися такі, що конкретизують галузь вживання того чи іншого слова: мат. —

математика, лінгв. — лінгвістика, мед. — медицина, біол. — біологія, дипл. — дипломатія, канц. — канцелярське тощо.

Характеристика стилістично маркованих слів дається також такими позначками, як: жарт. — жартівливе, вульг. — вульгарне, ірон. — іронічне, зменш.-пестл. — зменшено-пестливе, зневажл. — зневажливе, лайл. — лайливе, нар.-поет. — народно-поетичне, уроч. — урочисте, фам. — фамільярне. Відсутність біля слова стилістичних позначок означає можливість його вживання в будь-якій комунікативній сфері чи ситуації [Ганич, с. 45].

Актуалізація лексики є закономірним процесом після тривалого неповноцінного функціонування української мови за мовної політики 30–80-х рр. ХХ ст. Активне функціонування соціально маркованої лексики свідчить, що заповнюються ті сфери побутування мови, які були обмежені через соціальні фактори або ж внутрішнє втручання в мову. Як зазначає Л. Масенко, - «і сленг, і жаргони необхідні для повноцінного життя кожної мови. Потрібно лише, щоб сленг і жаргони формувались у межах своєї мови» [Коваль, с. 130].

У сучасному слововжитку жаргонізми, що формувалися на ґрунті західноукраїнського мовно-літературного варіанта, мають потужну тенденцію до актуалізації. Українська жаргонна лексика взагалі та жаргонізми західноукраїнського походження зокрема були об'єктом ґрунтового дослідження О. Горбача «Арго в Україні». На сучасному етапі в україністиці дослідженням жаргонної лексики, її систематизацією та впорядкуванням займалася Л. Ставицька. Результатом наукових шукань дослідниці стали, зокрема, словники «Український жаргон» та «Українська мова без табу» [Борисова, с. 79].

Розвиток мови шляхом прогресу знаходиться у прямій залежності від розвитку мислення, від життєвої практики, що ускладнюється, від форм спілкування, від історичного розвитку носія мови – народу. Мова – це хранителька історичної пам'яті народу. Вона не просто його супутниця на

історичних шляхах розвитку, а й діяльна сила, від якої значною мірою залежить вибір цих шляхів. Мова забезпечує «часову тяглість і безперервність життя, збереження органічності і оригінальності світосприймання етносу при зміні його історичних форм» [Гайдученко, с.3]. Інакше кажучи, якщо у зв'язку з розвитком суспільства прогресує мислення людей, мова не може залишатись «байдужою» до цього руху по шляху прогресу. Вона також прогресує в своєму розвитку і удосконалюється.

У кожній мові є застарілий пласт лексики, яку сприймають як невідповідну сучасному стану літературної мови і використовують рідко або й зовсім не вживають, але склад архаїчного лексикону неоднорідний. Одні слова архаїзуються, оскільки зникають із життя суспільства позначувані ними предмети, події, явища, поняття. Інші забуваються носіями мови через витіснення їх рівнозначними словами, що з певних причин виявляються більш прийнятними для називання тих самих предметів, подій, явищ. Такі мовні процеси зумовлюють поділ застарілої лексики на дві групи.

Першу групу застарілих слів називають **матеріальними архаїзмами** або **історизмами**, а другу – **стилістичними архаїзмами** [Білодід, с. 233].

Не викликає заперечення те, що мовні і позамовні фактори, які впливають на розвиток і зміни словникового складу, виступають не відокремлено, а в єдності. Ті зміни значень слів, які можуть розглядатись як результат розвитку самої мови, завжди пов'язані з суспільною потребою, з мовними смаками носіїв мови. Зовнішні і внутрішні фактори розвитку словникового складу української мови знаходяться в постійній взаємодії. Зовнішні умови нерідко створюють лише стимул для словникових змін, а сам механізм лексичного перетворення визначається дією внутрішньо-системних відношень між елементами словника. Однак, слід зазначити, що досить складно встановити причини архаїзації і визначати їх треба для кожного окремого слова, або для групи слів.

Аналізуючи хронологічно марковані слова з точки зору тих причин, через які вони перетворились у застарілі, більшість мовознавців називають

першу категорію слів історизмами, другу – архаїзмами (М. Жовтобрюх, Б. Кулик, М. Шанський, М. Фоміна) Будучи виразниками відповідних понять, лексеми-історизми виступають, головним чином, у називній функції слова. Звертаючись до історії, доводиться давати громіздкі і не завжди точні описи зниклих реалій, або називати їх «своїми іменами» – історизмами. Визначальною властивістю історизмів є їх співвіднесеність з двома часовими планами історії носіїв мови – сучасним і попереднім сучасному.

Традиційно у лінгвістиці вважається, що історизми та архаїзми - це два суміжних, але принципово різних типи слів, які близькі одне одному за одними ознаками і протиставлені за іншими. Спільними ознаками історизмів та архаїзмів є:

- 1) спеціальна стилістична настанова часового фону розповіді;
- 2) низька частота вживання; периферійна позиція у словнику;
- 3) обмеження функціонування у певних стилях мови.

Для розмежування архаїзмів та історизмів, як правило, пропонується використовувати денотативну і часову ознаку. Згідно класифікації

З. В.Тимошенко, історизми протиставляються архаїзмам на підставі наявності або відсутності у слова лексико-стилістичної парадигми [Коваленко, с. 6].

Історизми – це лексичні одиниці, що перемістились із розряду хронологічно нейтральної лексики до розряду хронологічно маркованої, вони є єдиними назвами зниклих понять і предметів і виконують у мові номінативну функцію. Спостереження над семантичною структурою історизмів показало, що ним може бути слово, яке вийшло з активного вжитку повністю як лексична одиниця (*царизм, земський*), і окреме значення деяких багатозначних слів, актуальних в інших своїх значеннях, наприклад, кабала одна із форм феодальної експлуатації – історизм; повна, майже рабська залежність – актуальне значення.

Перша група історизмів – **історизми лексичні**. Це слова, що означають предмети, явища різних історичних епох, не використані сучасною мовою

для номінації нових реалій. Застарілими стають частіше слова однозначні, що характеризуються семантичною одноплановістю. Наприклад: *древляни, галера*.

Моносемантичні історизми – це в основному терміни історії та етнографії: *записка, візир*; терміни економічних та юридичних наук: *подать, вира*; військові терміни: *шолом, кольчуга*.

Багатозначних лексичних історизмів, у яких застаріли всі значення, небагато: *жупан-одяг, жупан-начальник жупи* (*жупа – область, округа*); *війт – сільський староста, голова самоврядування в місті з німецьким правом, голова міського суду*.

Друга група історизмів – **семантичні**. Для них характерне те, що одне із значень активного в даний час слова втрачене в результаті зникнення відображуваної ним реалії. Наприклад, «*ревізія*» – у XVIII столітті і на початку XIX століття – перепис сільського та міського населення для нарахування податків; у сучасній мові – це обстеження чиєї-небудь діяльності для встановлення правильності і законності дій.

Архаїзмом називають слово, що позначає актуальний для даної мовної спільноти референт, але характеризується ізольованістю фонетично-графічної, морфологічної, словотвірної чи лексико-семантичної форми на тлі сучасної мовної системи: внаслідок чого в його семантичній структурі вирізняється сема «архаїчний», яка відносить його на периферію лексичного складу мови, з одного боку, та на периферію відповідного синонімічного гнізда, з другого, і надає йому експресивної конотації у мові та виразної стилістичної функції у тексті. Як елементи пасивного словника, архаїзми та історизми виявляються маркованою категорією завдяки своїй часовій відокремленості [Білодід, с. 234].

I. Білодід поділяє історизми на семантичні групи:

1) слова, що характеризують соціальний стан, місце людини у суспільстві, наприклад: *боярин, купець, холоп тощо*;

2) назви колишніх урядових і військових чинів, адміністративних посад: *капрал, осавула, кошовий*;

3) назви не існуючих у наш час установ і організацій: *управа, віче, земство*;

4) назви колишніх професій: *бондар, чумак, дігтяр*;

5) назви зниклих побутових звичаїв, давніх обрядів, релігійних свят: *досвітки, маслосвяття, сповідання*;

6) назви стародавньої зброї, амуніції, військових регалій: *лук, щит, ратище*;

7) назви колишніх знарядь праці: *драч, рало, соха*;

8) назви старовинного чоловічого і жіночого одягу, взуття, головних уборів, які вийшли з ужитку: *талійка, чушка, каптур*;

9) назви старовинних монет, грошових одиниць: *півкопи, осьмак, золотник*;

10) назви старовинних одиниць виміру і ваги: *око, сажень, фунт*;

11) назви старовинного посуду: *коновки, куманці, штофи*;

12) імена і прізвища відомих історичних діячів: *Богдан Хмельницький, Олександр Невський, Олександр Суворов*;

13) назви зниклих народів: *ассірійці, вавилонці, половці*;

14) назви колишніх релігійних організацій та їх представників: *тевтонський орден, єзуїт, крилошан* [Білодід, с. 236].

Стилістичні архаїзми, на думку І. Білодіда, залежно від того, застаріли вони в усіх своїх значеннях як певні звукові комплекси чи лише в окремих, слід поділяти на лексичні і семантичні [Білодід, с. 239].

Лексичні архаїзми науковець класифікує на:

1) власне лексичні архаїзми, тобто застарілі слова, витіснені з мови синонімічними номенами, наприклад: *ажитація – хвилювання, відати – знати, оний – той, перст – палець*;

2) лексико-словотворчі архаїзми, яким у сучасній українській літературній мові відповідають назви з тим самим коренем, але з іншими

суфіксами і префіксами, наприклад: *імати* – *мати*, *коляса* – *коляска*, *лиса* – *лисиця*, *метіль* – *метелик*;

3) лексико-фонетичні архаїзми, які мають дещо інакше звукове оформлення кореня або закінчення порівняно із сучасною українською літературною мовою, наприклад: *вієши* – *вієш*, *вражий* – *ворожий*, *злато* – *золото*;

4) фонетичні архаїзми – слова із застарілою вимовою окремих звуків, наприклад: *збірати* – *збирати*, *крававий* – *кривавий*.

Семантичні архаїзми – це слова, у яких поряд із активно вживаними в сучасній українській літературній мові значеннями є застарілі значення, наприклад, слово *колода* означає:

1) великий шматок дерева (*І стали зв'язувать плоти безшумно з колод, лози й снопів.* П. Тичина);

2) вулик (... *по-господарському у довбану колоду збирав упійманий пропахлий воском рій.* М. Рильський);

3) одиниця вимірювання (поширене в давньоукраїнській мові): *Брали єсмы по колодѢ вовса* (Укр. грамота між 1386–1418 рр.) [Білодід, с. 242].

А. Грищенко виділяє також дві групи застарілої лексики – історизми й архаїзми.

Історизми, на його думку, – це слова, що використовуються для позначення предметів, явищ, які вийшли з ужитку, припинили своє існування у зв'язку із соціально-побутовими і суспільно-політичними змінами [Грищенко, с. 160]. Групу лексичних історизмів, за твердженням ученого, становлять слова, що позначають предмети і поняття, пов'язані з такими явищами в історії українського народу, як козацтво і Запорізька Січ, а саме:

1) назви одиниць адміністративно-територіального поділу: *паланка*, *курінь*;

2) назви військових формувань: *сотня*, *полк*;

3) назви осіб за їх роллю в ієрархічній адміністративній і військовій організації: *гетьман*, *генеральний писар*, *осавул*;

4) назви військових атрибутів (клейнодів) як символів влади: *булава, бунчук, шестопер* або *пірнач*;

5) назви грошових одиниць і різних мір ваги, об'єму, розміру та ін.

А. Грищенко зазначає, що у тих випадках, якщо предмети, явища, дії або поняття зберігаються (у побуті, духовній і матеріальній культурі, у різних сферах соціальних стосунків тощо), а назви їх у процесі розвитку мови замінюються іншими, то первісні номінації переходять до розряду архаїзмів.

Науковець поділяє архаїзми на кілька груп:

1) власне лексичні – застарілі слова, витіснені з уживання іншими лексичними одиницями, наприклад: *зане, затуж* – *тому що, бо*; *десниця* – *права рука*;

2) лексико-словотвірні слова, що відрізняються від сучасних лексем словотвірними елементами, наприклад: *перебути* – *бути*, *миса* – *миска*, *вой* – *воїн*;

3) лексико-фонетичні – відмінні від сучасних номенів фонетичними рисами, наприклад: *глас* – *голос*, *серебро* – *срібло*, *сей* – *цей*,

4) морфологічні, з огляду на різницю у граматичному оформленні, наприклад: *гортанію* – *гортанню*, *паде* – *падає* [Грищенко, с. 162].

Л. Шевченко кваліфікує архаїзми як застарілі назви предметів та явищ, витіснені новими сучасними номенами, і поділяє їх на такі типи:

1) власне лексичні архаїзми – слова, змінені лексемами з іншим коренем: *рать* – *військо*, *уста* – *губи*;

2) лексико-словотворчі – відрізняються від сьогоднішніх відповідників суфіксами або префіксами: *шкатула* – *шкатулка*, *вої* – *воїн*;

3) лексико-морфологічні – характеризуються застарілою граматичною формою: *роля* – *роль*, *синове* – *сини*;

4) лексико-фонетичні архаїзми від сучасних назв відрізняються однією чи кількома фонемами: *пійт* – *поет*, *ріжний* – *різний*;

5) лексико-семантичні архаїзми – лексеми, які уживаються сьогодні з іншим значенням: *живіт* – *життя*, *язик* – *мова* [Шевченко, с. 134].

Історизми, вважає Л. Шевченко, – слова, що означають предмети, які нині вийшли з ужитку, поняття, які стали неактуальними: *князь, довбня*; назви відомих історичних осіб: *Юлій Цезар, Симон Петлюра*. Також науковець виділяє семантичні історизми – неактуальні тепер окремі значення слів, які активно продовжують уживатися в мові з іншими, як правило, похідними, значеннями: *староста* (класу, групи, але не села), *щит* (ядерний, але не лицарський) [Шевченко, с. 143].

За І. Ющуком, історизми – це слова, що вийшли з активного ужитку, оскільки зникли позначувані ними речі, явища, зокрема:

а) назви давніх суспільно-політичних реалій: *смерд, воєвода*;

б) назви колишніх професій: *мечник, лучник*;

в) назви вже застарілих знарядь праці, зброї: *рало, сагайдак*;

г) назви не вживаних предметів одягу: *жупан, плахта*;

д) назви старовинних грошових одиниць та одиниць міри: *шаг, копа*;

е) назви зниклих народів, племен: *гуни, печеніги* [Ющук, с. 225].

Архаїзми, на думку І. Ющука, – слова, які набули статусу застарілих через витіснення їх іншими лексемами. Мовознавець класифікує архаїзми на такі види:

1) лексичні – повністю застарілі слова: *ланіти – щоки, рать – військо, всує – даремно*;

2) словотвірні – із застарілими суфіксами та префіксами: *словеса – слова, фортеція – фортеця, рибар – рибалка*;

3) фонетичні – із застарілим звуковим оформленням: *вольний – вільний, сподар – господар, сей – цей*;

4) семантичні – із застарілим значенням: *лікоть (міра довжини), колода (вулик), поїзд (валка підвід)* [Ющук, с. 226].

В енциклопедії «Українська мова» подано ще таке визначення історизмів: слова або їх окремі значення, що вийшли з ужитку разом із позначуваними ними реаліями і не мають у сучасній мові синонімів-

замінників. Це назви понять матеріальної культури, соціально-політичної сфери, професій, звичаїв та обрядів минулих епох [Русанівський, с. 195].

Архаїзм, за твердженням О. Тараненка, – мовна одиниця, що на сучасному етапі є застарілою в мові або зовсім вийшла із загального вжитку.

Відповідно до мовного рівня учений виділяє такі групи архаїзмів:

- а) лексичні (*чадо, ректи, понеже*);
- б) фразеологічні (*во врем'я оно, ситник берднику не товариш*);
- в) фонетичні (*вольний, невольник, безродний*);
- г) морфонологічні (*вовци, птаси*);
- д) словотвірні-афіксальні (*подушне, мостове мито*);
- е) морфологічні (*дрібен, окропите*);
- є) синтаксичні (*многая літа, святая святих*) [Русанівський, с. 33].

Таким чином відбувається активне дослідження різних аспектів застарілої лексики. Науковці створюють нові класифікації застарілого пласту мови, детальніше аналізують їхню структуру, стилістичні, фонетичні, словотвірні, лексичні характеристики, вивчають долю застарілих номенів у сучасній літературній українській мові.

Мовознавці чітко й обґрунтовано класифікують застарілу лексику за певними ознаками, виділяють різновиди у їх складі, проте квалітативні підходи до групування цих мовних одиниць різні.

1.2. Особливості використання стилістично маркованої лексики у художніх текстах

Стилістичні функції застарілих слів виявляються в максимальній реалізації їхніх можливостей у контексті. Наявність застарілих слів у тканині художнього твору, взаємодія та співвіднесеність їх з іншими словами на різних рівнях є виявом стилістичного функціонування застарілої лексики в контексті творів сучасних прозаїків.

Хронологічно маркована лексика не створює відчуття архаїчності мови романів, а лише є мовними натяками на зображуваний час. Її вживання дає змогу зрозуміти загальний характер цілої епохи, її мову.

Використання застарілої лексики української мови зумовлене необхідністю вибрати найбільш вирашаний у художньому розумінні варіант серед можливих номінацій.

Можливість вибору полягає у самій природі застарілих слів: вони належать до стилістично забарвлених одиниць, що мають певну стилістичну значущість. Віднесеність застарілої лексики до категорії стилістично відзначених слів зумовлена тим, що вони несуть на собі особливий стилістичний відтінок – відбиток застарілості.

Висока архаїчна забарвленість, експресивність, властива їм часова приуроченість виділяють архаїзми та історизми серед інших стилістичних категорій, роблять їх цінним засобом художнього зображення дійсності. Через те, що застарілі слова рідко вживані у мові, вони яскраві, своєрідні, контрастні іншим загальноновживаним лексемам, і тому вносять у текст певне емоційне напруження.

Архаїзми в художньому тексті перебувають у актуальнішій стилістичній позиції, ніж історизми, тому що на фоні своїх нейтральних синонімів їх незвичайність, експресивність здаються більш випуклими, і стилістичний вибір падає переважно на архаїзми.

Постійний і безперервний розвиток лексичного складу мови, його кількісні та якісні зміни (актуалізація й пасивізація, неологізація й архаїзація, з'ява й зникнення слів та окремих значень) особливо активізуються в періоди докорінних змін у суспільстві. В українській мові ці процеси активно відбувалися як на початку, так і в кінці ХХ століття, продовжуються модифікації національного лексикону й нині, адже лексико-семантична система зазнала впливу екстралінгвальних чинників – перетворень у соціально-політичному, економічному, науково-технічному, культурному житті суспільства; відбулася зміна масової свідомості та переоцінювання попередньої історії. Переорієнтація суспільної свідомості, звільнення від ідеологічних штампів і нашарувань, піднесення соціального престижу української мови сприяли розширенню її комунікативних функцій та актуалізували нові тенденції мовного розвитку [Кабиш, с. 65].

З появою нових значень застарілі слова можуть набувати нової емоційної або нової функціонально-стильової забарвленості, і тоді їх вживання у мові зумовлене не тільки семантичною, а й стилістичною парадигматикою. Можливість використання застарілих слів залежить від їх експресивності, внаслідок рідшої вживаності вони вносять у мову деяку незвичайність, виразність. Головною причиною звернення письменників до застарілих слів є їх здатність набувати у контексті мовленнєвої стилістичної забарвленості, а також здатність сполучатися у деяких випадках з нейтральними лексемами різних функціональних стилів. Це викликає певний стилістичний ефект, внаслідок того що їх стилістична забарвленість у синтагматичному плані не збігається зі стилістичним забарвленням у плані парадигматики, тобто в мовленні вони мають зовсім інше стилістичне значення. У випадках використання архаїзмів з метафоричним переосмисленням вони служать для реалізації таких рис художнього стилю як образність, емоційність. Головне завдання таких слів – емоційно впливати на читача.

«Многі віки думки в нашій землі неминуче мали форми святості...» [46, с. 321].

А. Гвоздєв вважає, що можливість вибору загальноновживаних чи архаїчних слів і робить їх предметом стилістичного використання. Загальною рисою всіх застарілих слів, на його думку, є те, що вони не вживані у нейтральному плані і діловому стилі, а вводяться з метою надання експресивної забарвленості. Збережений мовною свідомістю архівний фонд широко користується мовними засобами давно минулих епох, тобто він ширший не тільки в синхронному, а й у діахронному плані [Гайдученко, с. 6].

Можливість використання цієї архаїчної групи лексики у переносному значенні і в системі тропів підсилює їх стилістичний потенціал. Архаїзми, введені письменниками в історичні романи, стилістично різнорідні і виконують різні стилістичні функції, які тісно пов'язані зі стилістичною забарвленістю цих слів. Часто архаїчна лексика набуває в сучасній українській мові новацій, що дає їй змогу виразити нові поняття сучасної дійсності й ожити заново, одержавши нову сполучуваність і нові зв'язки у мові.

Мова історичних художніх творів двопланова за своєю природою. У них успішно співіснують сучасна письменникові мова та мова зображуваної епохи. Характер сполучення цих двох мовних стихій, їх обсяг, способи, прийоми введення елементів мови зображуваної епохи у тканину художнього твору можуть виявитись специфічними для різних авторів, спрямувань, жанрів.

Історизми найбільш чітко закріплені за певною історичною епохою. Вони виступають у тексті в ролі темпорального показника, що відносить зміст твору до певного реального часу, тобто в ролі тих особливих мовних засобів, що співвідносять зміст тексту з певним реальним часом.

Власне архаїчна лексика більш нейтральна в цьому плані. Так історизми *боярин*, *воєвода* є основними характеристичними засобами в описі

подій Київської Русі, тоді як архаїзми типу *чадо*, *десниця* можуть бути в однаковій мірі співвіднесені з іншими періодами в розвитку держави.

Відтворюючи мовний колорит епохи, особливості слововживання, типового для зображуваного історичного періоду, письменники вводять у тексти творів для позначення певних груп чи окремих представників «простого народу» слова типу *смерд*, *чернь*, *гомота*, *хлоп*, *хлопство*, *чага* та інші, мовна оболонка яких свідчить про те, що у свій час вони виникли в середовищі панівних верст, які не приховували свого презирливого ставлення до «неімущих». У історичних романах другої половини ХХ століття ці слова виступають лише як історично типові терміни, які в контекстах (у мові автора і в мові персонажів – вихідців з народу) втрачають відтінок презирливості:

«– *Ти хто єси ? Смерд а чи челядник ?*

– *Смерд!* – *гордовито відповідав хлопець.*

– *А я – м ... челядниця. Роба*» [Ткаченко, с. 97].

У інших контекстах, навпаки, служать для підкреслення зневажливого ставлення до простого люду (в мовних партіях персонажів – представників панства): «*Не знаються з хлопством!* – *набундючніше відмовила пані Раїна, вже й не знаючи кому посилаючи те хлопство*» [Агаєва, с. 198].

Частіше суспільно-політична лексика введена в канву історичних романів без особливого емоційного забарвлення: «*Восьмеро дужих смердів несли маленьку княжну*» [Байдурін, с. 166]. «*Все дамо тобі, не журися, – і землі, й села, і челядь*» [Бернадська, с. 56].

Серед тих специфічних проблем, які постають перед письменниками – представниками художньо-історичного жанру, особливої майстерності вимагає відтворення культурно-побутового колориту епохи. Письменникам доводиться відшукувати такі засоби художнього розкриття історичного минулого, які б допомагали їм, з одного боку, найбільш адекватно і рельєфно відтворити особливості зображуваної епохи, досягти того, щоб читачі почували себе якщо не співучасниками епохи, громадянами

країни, в якій відбуваються події роману, то хоча б споглядальниками, а з другого боку, не захоплюватись надмірно історичною екзотикою, побутовізмом, що завжди загрожує перетворитись на самоціль. Відчуття епохи в художньо-історичному творі досягається широким введенням архаїчної лексики, яка характеризує різні сторони соціально-економічного та культурного життя народу, особливості побуту та звичаїв.

В українських історичних романах другої половини ХХ століття як необхідний компонент правдивого відтворення епохи вільно вживаються:

- 1) назви зниклих народів (*анти, в'ятичі, дуліби, готи, кіммерійці, сармати, скіфи та інші*),
- 2) назви країн і різних географічних об'єктів (*Річ Посполита, Тиль, Гниле море, Понт, Любеч, Іскоростень*),
- 3) назви одиниць виміру (*миля, верста, гони, п'ядь, лікоть*),
- 4) назви жител (*горниця, ложниця, палата, світлиця, страдниця, мийня, терем, шинок*),
- 5) назви одягу (*жупан, запаска, свитка, намітка*),
- 6) назви страв, звичаїв (*саламаха, сікер, куліш*),
- 7) назви предметів домашнього вжитку (*веретено, рискалі, мотиги*) та інші.

З метою історичної стилізації вдало введені в канву творів описи народних звичаїв та свят: «У ясний день **Ярила** – свято весни – найвродливіша з-поміж довоколишніх поселян дівчина ... їхала в поле» [Боронь, с. 110]. «Коні прикрашені барвистими стрічками, молодь виспівувала пісні навколо вбраної в одяг **колоди**. Це і було свято **колоди**, яку прикрашали вінками і шовками» [Кундера, с. 112].

Глибоке знання історії, що постало завдяки вивченню староукраїнських літописів, знайомство з українськими етнографічними та фольклорними збірниками дало змогу письменникам чіткіше деталізувати у своїх творах побутовий устрій народного життя, дотриматись правильності у вживанні слів, що позначають конкретні історичні поняття, явища, предмети. Для правдивого відображення історичних подій, створення живих, реалістичних

образів героїв письменнику недостатньо вивчити епоху, час, місце, умови, в яких розгортаються події. Необхідно знайти адекватні мовленнєві засоби, оскільки принцип історизму художнього відображення передбачає не тільки історично правильне розкриття ідеї, але і точне – у мовному відношенні – її художнє втілення. Для цього майстри слова і вивчають мовний матеріал, а потім вирішують, які із застарілих слів треба «відживити», ввести у тканину оповіді, співвідносячи їх з лексикою сучасної української мови [Гайдученко, с. 8].

Варто відзначити, що поряд із прямим введенням застарілих слів, що характеризують історико-суспільний, побутовий і культурний колорит епохи, в українських історичних романах другої половини ХХ століття часто трапляються і випадки їх метафоричного вживання: – *«Хто есте й пощо хапаєте мене як **тата**! – хрипів київський князь, хрипів од болю й безсилої люті»*; *«Один той Маломир у всьому розбурханому світі! **Один яко перст**...»* [46, с. 327].

Докорінні суспільно-політичні та соціально-економічні зміни в Україні привели й до пасивізації значного масиву лексики. Більшість лексичних одиниць, що перемістилися на периферію мовного вживання, належать до так званих радянізмів – номінацій, що позначали стару суспільно-політичну й економічну системи. У кінці ХХ – на початку ХХІ століття відбувається процес їх масової архаїзації, про що свідчать сучасні словники: лексеми *радгосп, суботник, піонервожатий, п'ятирічка* в СУМі подаються без стилістичного маркування, а ВТССУМ-2001 кваліфікує їх як історизми, фіксуючи з ремаркою іст. (історія).

Одним із способів номінації є використання переорієнтованих слів, тобто лексем, які вживалися в українській мові для позначення зарубіжних, найчастіше західних, та дореволюційних денотатів. Процеси переорієнтації найбільше охопили хронологічно та стилістично (функціонально й конотативно) марковану лексику, зокрема слова, що нині маніфестують різні сфери суспільної діяльності українців:

- 1) економіку (*акциз, іпотека, санація*),
- 2) політику (*президент, парламент, опозиція*),
- 3) адміністративне управління й керівництво (*департамент, мерія, чиновник*),
- 4) науку, мистецтво, культуру (*авангардизм, модернізм*),
- 5) освіту (*коледж, гімназія, колегіум*),
- 6) побут (*консьєрж, покоївка, гувернантка*),
- 7) сферу розваг (*антреприза, імпресаріо, казино, кабаре*) [Кабиш, с. 66].

Отже, збагачення смислової та емоційно експресивної мови історичної прози, підсилення її виразності, пов'язане з вживанням в ній хронологічно маркованих (застарілих слів). Використання їх, з одного боку, є продовженням традицій та художнього досвіду класичної української літератури, а з другого – вносить нове в мову сучасної прози способами і прийомами використання.

Суспільна ситуація, передбачливо сконструйована засобами масової інформації, загальний контекст понятєвих меж і всього того, що безапеляційно відноситься нами до широкої, сказати б, всеосяжної категорії — життя, так чи інакше зумовлюють конкретну поведінку індивіда, вияви його активного поведіння і пасивності, однозначно виступаючи при цьому і засобом, і результатом впливу — відкритого чи прихованого.

У цьому контексті значну роль відіграють тексти як засоби не тільки продукування, але і розповсюдження статично оформленого, зафіксованого матеріально знімку соціальних чи інших процесів [Кундера, с. 254].

Слушною, на нашу думку, є теза про розвиток тексту як чинника соціального, пов'язаного з розвитком письма і друкування. Наслідком такого взаємозв'язку стало відчуження тексту від автора, що дало змогу накопичити деяку кількість текстів, зафіксувати певні відбитки життя. До виникнення письма і, пізніше, друкарства, такі моменти відчуження спостерігалися тільки в народнопоетичній творчості.

Відповідно до соціального характеру тексту, його суспільних функцій інформування і переконування (а для художнього тексту вони стають головними) досить важливою проблемою є вивчення особливостей формування прагматичного (впливового) потенціалу тексту.

Смислово-логічна структура тексту не дає можливості сповна з'ясувати його прагматичні особливості, визначити ті елементи, які зрештою створюють емоційний потенціал твору, визначають особливості формування підтексту, додаткових смислів, породжують певні асоціації.

У свою чергу, аналіз художнього тексту, з точки зору його експресивних елементів, експресивного наповнення, може дати результат тільки у плані кількісних співвідношень елементів експресії на одиницю інформації, що теж недостатньо.

Слушно передбачити, що поряд із смислово-логічною структурою в тексті існує структура емотивна (сукупність мовних засобів, здатних справляти емоційний ефект). У контексті діяльнісного аспекту розгляду тексту вона набуває ознак структури емоціогенної. Під емоціогенною структурою слід розуміти структуру, яка визначає той емоційний, чуттєвий ефект, що виникає у читача під час і після сприймання тексту.

Важливо також наголосити на структурованості цих елементів, оскільки вони паралельно виступають і елементами смислово-логічної структури, тобто зв'язані змістом. Співвідношення ж інформативності й емоційності у тексті, на нашу думку, залежить від авторської настанови, а також фонових знань реципієнта, тобто від того, наскільки автор відчуває свого читача та рамкову ситуацію сприймання тексту (частотність, періодичність, мета, настанови, звернення реципієнта до каналу, яким передається продукований автором текст).

Загалом, у мовознавчій науці розглядається стилістично маркована лексика, тобто вживання окремих слів, які через семантику, походження чи морфемний склад набувають додаткових конотативних відтінків. Коли говорити про публіцистичний та художній твори, варто зазначити, що тут

виникає маркованість, яку можна визначити як контекстуальну. Окремі слова і словосполучення у процесі сприймання твору набувають додаткових емоційних відтінків, пов'язаних із особливостями поєднання фактів (для публіцистичного тексту) і образів (для художнього), особливо, коли присутні нарізно оформлені семантичні повтори. Контекстуальна маркованість передбачає використання різноманітних стилістичних фігур, хоча це і не є обов'язковим.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

Отже, у сучасній лінгвістичній літературі на позначення маркованої лексики зазвичай послуговуються термінами «стилістично забарвлена лексика», «стилістично маркована лексика» або вживають їх як синоніми до терміна «маркована лексика». Проте не всі слова, диференційовані у функціонуванні (наприклад, застарілі, діалектні, жаргонні), мають постійне стилістичне забарвлення. Уживаючись у певних контекстах, із певною стилістичною настановою, вони виступають стилістично маркованими, а поза контекстом характеризуються часовою, територіальною або соціальною віднесеністю й виконують номінативну функцію. Поняття «маркована лексика» набагато ширше, ніж «стилістично маркована лексика»: марковані лексеми несуть будь-яку супровідну, додаткову інформацію (до лексичного й граматичного значення) про сфери вживання, часову віднесеність, емоційно-експресивне забарвлення або функціонально-стильове використання лексичних одиниць.

До стилістично забарвленої (маркованої) лексики можна віднести науково-термінологічну, офіційно-ділову, професійно-виробничу, емоційно-експресивну. Слова, що належать до стилістично забарвленої лексики, характеризуються насамперед наявністю чи відсутністю в них додаткового конотативного значення, тобто певних емоційних відтінків.

У кожній мові є застарілий пласт лексики, яку сприймають як невідповідну сучасному стану літературної мови і використовують рідко або

й зовсім не вживають, але склад архаїчного лексикону неоднорідний. Одні слова архаїзуються, оскільки зникають із життя суспільства позначувані ними предмети, події, явища, поняття. Інші забуваються носіями мови через витіснення їх рівнозначними словами, що з певних причин виявляються більш прийнятними для називання тих самих предметів, подій, явищ. Такі мовні процеси зумовлюють поділ застарілої лексики на дві групи. Першу групу застарілих слів називають **матеріальними архаїзмами** або **історизмами**, а другу – **стилістичними архаїзмами**.

Перша група історизмів – **історизми лексичні**. Це слова, що означають предмети, явища різних історичних епох, не використані сучасною мовою для номінації нових реалій. Застарілими стають частіше слова однозначні, що характеризуються семантичною одноплановістю. Наприклад: *древляни, галера*.

Використання застарілої лексики української мови зумовлене необхідністю вибрати найбільш вирашаний у художньому розумінні варіант серед можливих номінацій.

Віднесеність застарілої лексики до категорії стилістично відзначених слів зумовлена тим, що вони несуть на собі особливий стилістичний відтінок – відбиток застарілості.

Висока архаїчна забарвленість, експресивність, властива їм часова приуроченість виділяють архаїзми та історизми серед інших стилістичних категорій, роблять їх цінним засобом художнього зображення дійсності. Через те, що застарілі слова рідко вживані у мові, вони яскраві, своєрідні, контрастні іншим загальноживаним лексемам, і тому вносять у текст певне емоційне напруження.

Архаїзми в художньому тексті перебувають у актуальнішій стилістичній позиції, ніж історизми, тому що на фоні своїх нейтральних синонімів їх незвичайність, експресивність здаються більш випуклими, і стилістичний вибір падає переважно на архаїзми.

З появою нових значень застарілі слова можуть набувати нової емоційної або нової функціонально-стильової забарвленості, і тоді їх вживання у мові зумовлене не тільки семантичною, а й стилістичною парадигматикою. Можливість використання застарілих слів залежить від їх експресивності, внаслідок рідшої вживаності вони вносять у мову деяку незвичайність, виразність.

Головною причиною звернення письменників до застарілих слів є їх здатність набувати у контексті мовленнєвої стилістичної забарвленості, а також здатність сполучатися у деяких випадках з нейтральними лексемами різних функціональних стилів. Це викликає певний стилістичний ефект, внаслідок того що їх стилістична забарвленість у синтагматичному плані не збігається зі стилістичним забарвленням у плані парадигматики, тобто в мовленні вони мають зовсім інше стилістичне значення.

РОЗДІЛ 2

ФУНКЦІЇ ХРОНОЛОГІЧНО МАРКОВАНОЇ ЛЕКСИКИ У ПРОЗІ В. ЛИСА

2.1. Мовні особливості художнього тексту В. Лиса

Ім'я Володимира Лиса - це знакове і важливе ім'я для сучасної української літератури. Журналіст, прозаїк і драматург добре знаний в Україні, а його твори перебувають у полі зору читачів та критиків. Відомий також як народний синоптик. Його довгострокові прогнози на цілий рік неодноразово збувалися.

Народився Володимир Лис 26 жовтня 1950 року на хуторі поблизу села Згорани Любомльського району на Волині, де і провів дитинство з дідом Федором. Бабця Палажка знала безліч історій, легенд, повір'їв, які письменник, на жаль, не записав. Батьки змушені були «добровільно-примусово» переїхати на Дніпропетровщину, де сім'я проживала три роки (1951-1954 рр.) [Максименко, с. 1].

У дитинстві був типовим інтровертом («дитиною в собі»). В школі подобалося писати твори на так звану «вільну» тему. Страшенно любив фантазувати. У шостому класі вперше написав, що хоче обрати професію журналіста, і вигадав країну Екримію, для якої став вигадувати історію, сучасність, навіть письменників та спортсменів.

Школярем захоплювався романами О. Гончара та М. Стельмаха, творами Є. Гуцала, А. Дімарова, згодом Дж. Лондона, Ф. Достоевського, А. Камю.

1977 року закінчив факультет журналістики Львівського державного університету імені Івана Франка. Служив у війську, працював журналістом у районних газетах Волині, Хмельниччини, Херсонщини, Рівненщини. Завідував літературною частиною Рівненського музично-драматичного театру. Нині -редактор відділу державного будівництва незалежної громадсько-політичної газети «Волинь» [Максименко, с. 1].

Довгий час був поза письменницькими організаціями. Зараз - член

Національної спілки письменників та Асоціації українських письменників. Одружений з поетесою Надією Гуменюк. Донька Оксана - філолог, працює в обласній бібліотеці для дітей. Син Сергій - історик, працює в краєзнавчому музеї. Має двох онуків.

Проживає в Луцьку. Живе за формулою «Життя - коротке. Потерпи». Мріє про власну бібліотеку.

Володимир Лис - не новачок на теренах української літератури. Писав вірші, новели, потім захопився драматургією, а далі остаточно визначився, що його покликання – це проза. «Тяга до слова, прагнення за його допомогою висловити своє ставлення до світу та людей, питати себе та інших, чому в цьому житті так, а не інакше, й зробила письменником», - пише Володимир Лис [Максименко, с. 2].

У літературі дебютував як драматург, п'ять його п'єс було поставлено в різних театрах України, на українському радіо. Як прозаїк заявив про себе 1985 року, після першої вагомої перемоги - першої премії республіканського конкурсу творів про молодь за повість «Там, за порогом». Він автор романів «Айстри на зрубі», «Романа», «Маска», «Продавець долі», «І прибуде суддя», «Камінь посеред саду», «Острів Сильвестра», «Століття Якова», «Графиня», «Жінка для стіни», «Іван та Чорна Пантера», «Соло для Соломії», «Щоденники Ієрихар», «Із сонцем за плечима. Поліська мудрість Пелагеї»; повісті «Там за порогом»; п'єси «Господар нашого двору». Побачили світ книги «Володимир Лис про Сократа, Данила Галицького, Фернандо Магеллана, Ісаака Ньютона, Шарлотту, Емілі, Енн Бронте» та повість-есе «Таємна кухня погоди» (книга народного синоптика). Тричі ставав лауреатом конкурсу «Коронація слова» (за 2000, 2001, 2003 роки) - були відзначені романи «Романа», «Маска», «Жінка для стіни», «Графиня». 2007 року став переможцем першого Всеукраїнського конкурсу радіоп'єс «Відродимо забутий жанр» - визнання здобула п'єса «Полювання на брата». Дипломом четвертого конкурсу радіоп'єс відзначено п'єсу «Коровайниця». 2008 року здобув Гран-прі (перше місце) конкурсу

«Коронація слова» за роман «Острів Сильвестра». 2010 року став володарем «Гранд-Коронації» з романом «Століття Якова» [Максименко, с. 2].

Надає перевагу класичному письменницькому знаряддю - ручці. Не ставить перед собою певних норм щодо написання кількості сторінок твору. Рідко нотує в блокноті, обдумує у поїздках, на нарадах чи прес-конференціях цілі сторінки, запам'ятовує їх, а потім автоматично записує. Видав півтора десятка книжок у Києві, Харкові, Тернополі, Луцьку. Від драматургії залишилася любов до діалогу і драматичних ситуацій у романах. Поєднує літературу та журналістику. Журналістські поїздки, зустрічі з цікавими, непересічними людьми дають багато для більшого знання життя та тих людей, що стали прообразами героїв творів письменника. А найчастіше – дають поштовх, матеріал для роздумів.

Великими прозаїками вважає Р. Андріяшика, В. Шевчука, В. Підмогильного, Ю. Яновського, В. Стефаніка та А. Тесленка. Захоплюється та перечитує твори В. Короткевича, А. Бея, М. Кундери, Кобо Абе, Е. Дікінсона, П. Зюскінда, Д. Буцуаті, П. Кіньяра та Е.-Е. Шмітта. Володимир Лис намагається не пропускати новинок сучасної української літератури [Максименко, с. 4].

Українська мова, на думку Володимира Лиса, має величезні можливості для зображення дійсності, теперішнього і минулого, образів і характерів персонажів, зокрема західно – поліський діалект, яким промовляють до читачів герої «Століття Якова» та «Соло для Соломії», частково романів «Іван і Чорна Пантера» і «Щоденники Ієрихар». «Для захисту української мови письменник має писати гарні твори образною, соковитою, багатою мовою. І ті, хто читатиме такі твори, самі стануть багатшими. А отже, захищатимуть рідну мову», - говорить письменник. Говорити про найближчі плани не любить. Має намір укласти живий словник чи словник-повість із слів, які вживаються у Західному Поліссі, де розповідь до кожного слова історію, пов'язану з ним.

Назви творів приходять відразу, або в процесі роботи, або коли вже

завершений роман. Шкодує, що деякі авторські назви були змінені видавцями: «Людина в п'яти масках» на «Маска», «Продавець мильних бульбашок» на «Продавець долі», «Суддя» на «І прибуде суддя», «Камінь» на «Камінь посеред саду». Назву «Соло для Соломії» підказала дружина [Максименко, с. 1] .

Твори Володимира Лиса пульсують океаном емоцій, поезією почуттів. Це своєрідна психотерапія, яка допомагає на деякий час відгородитися від однієї реальності і перенестися в іншу, літературну, мистецьку, культурну, цікавішу.

Роман Володимира Лиса «*Століття Якова*» - один з найкращих творів, виданих за десять років організаторами конкурсу «Коронація слова». Він також увійшов до п'ятірки найкращих книг за версією ВВС. «Століття Якова» письменник «виношував» майже три десятиліття. Роман з'явився внаслідок циклу журналістських оповідей про волинян, котрі у 1939 році воювали з німцями у Війську Польському [Максименко, с. 5].

Образ головного героя Якова - це образ, створений із п'яти людей: діда автора Федора Куська, земляка - односельця, прізвище якого не відоме, Андрія Тимошука, вояка із села Гаразджа, Федора Лонюка із села Бірки Любомльського району та Дениса Іванухи із селища Луків, які свого часу служили у Війську Польському, в УПА, у Червоній армії. Використовуючи простий прийом - спогади старого діда, що розгорнулися на ціле століття - письменник вибудував величний храм, у вітражах пам'яті якого грає світло правдивої історії. У твір письменник втиснув не тільки життя головного героя, Якова Меха (Цвіркуна), а і столітню історію кількох держав. Двісті сторінок тексту - сто років життя. Мир і війна. Любов і нерозділене кохання. Чоловік, його жінки та їхні діти. А на цьому тлі - оповідь про те, як старий Яків, урятувавши наркоманку, оповідає їй своє життя, виявляючи причетність до долі нещасної дівчини. Напередодні свого столітнього ювілею він згадує власне життя на Поліссі, службу в польській армії, німецький полон, службу в армії радянській, убивство дружини і дітей.

Історія, написана Володимиром Лисом, проста і задушевна, в ній багато чуттєвих та мелодраматичних сцен, а мотиви, котрі змушують героїв роману чинити так, а не інакше, зрозумілі на рівні основоположних понять: кохання, совість, доброта, співучасть, зрада, покарання тощо [Максименко, с. 5].

«Століття Якова» не вписується в шеренгу будь-яких творів - це роман, який виокремлюється не лише в українській літературі. Це своєрідна сага, події якої відбуваються у трьох часових вимірах. І чого тільки в житті головного героя роману не було - шалена любов, зради, прощення, вбивства, війни, концтабір, покинуті власні діти й виховані ним чужі як свої... Від початку й до кінця розповідь ведеться у двох вимірах - «теперішньому» (час напередодні дідового століття, у який вплетено історію недавнього «гостювання» дівчини-наркоманки) та минулому (Яків поступово, з однаковою уважністю до кожного етапу, пригадує власне життя).

Володимир Лис «передав» функції диригента романним дійством своєму героєві, «зав'язавши» на його долі найдраматичніші події ХХ століття. Головний герой проходить крізь стрій історичних випробувань. Це гірка та щира сповідь старого Якова, яка вивільняє із забуття все, що бачив і пережив, що відлюбив та відстраждав, що набув і втратив та від чого не може відмовитися чи забути. Це розповідь про столітню долю Волині, персоніфікованої в долі звичайного сільського чоловіка. Цей образ простий, земний, звичайний і водночас символічний, бо письменник «поклав» на його долю чи не весь тягар лих та випробувань, які припали на жителів Волині у минулому столітті.

Володимир Лис за допомогою одного героя наголошує, що окрім загальновідомих чи маловідомих фактів, окрім воєн, геноциду, голоду, в минулому столітті жили такі щирі та совісні люди, через вітражі пам'яті яких досі пульсує світло.

Попри страхіття, змальовані в романі, цей твір дуже оптимістичний. Герої цієї дивовижної книги є прикладом незнищенності нашого народу, втіленням націєтворчої ідеї.

Дослідження індивідуального лексикону Володимира Лиса дало можливість визначити у ньому велику кількість полонізмів (слів, їх сполучень або ідіом, які потрапили в лексику з польської мови або через її посередництво, зберігши ознаки джерела, що й дозволяють кваліфікувати ці одиниці як іншомовні). Роман «Століття Якова» – своєрідний епос-біографія одного поліського українця, який за свій столітній вік пережив п'ять держав: Російську імперію, УНР, Польщу, гітлерівську Німеччину, сталінський СРСР. Доживши до держави Україна, він опинився перед лицем і родинної, і національної драми, яка була запрограмована катастрофами ХХ століття. Це історія українського села, історія Полісся, перепущена через людську долю. З мовознавчої точки зору книга цікава вживанням справжнього західнополіського діалекту, який досі активно використовують у тих краях.

Першим і найосновнішим джерелом запозичень з польської мови було середовище, в якому виростав письменник, адже прототипами героїв твору були односельчани Володимира Лиса: «Так, абсолютно кожна книга сплетена з чийось долі. Життєвий шлях – це стартовий майданчик, перший поштовх для письменника. Те ж «Століття Якова», у якому переплелися долі чотирьох людей: і мого діда, і односельця, і старожила Івана Ухи, ще одного чоловіка, який пережив концтабір.... Саме у розмовах з людьми, які я вів понад 30 років, «підслуховував» неймовірні сюжети» [Агаєва, с. 111]. Твір містить надзвичайно виразний місцевий колорит, який передається в тому числі й через мову, увиразнюючи ідіолект автора.

Полонізми мовно-поетичної картини світу Володимира Лиса – це слова, які належать до різних частин мови. Переважають лексеми самостійних частин мови. Очевидним є той факт, що у ХІХ ст. польська мова виступала активним посередником у запозиченні великої кількості слів, особливо побутового рівня. Частина полонізмів передані без фонетичних змін, особливо тих, які вжиті в початковій формі або коли їх польська фонетична й граматична форми збігаються з українськими. Більша ж частина

полонізмів вводяться в тексти із пристосуванням до українських звукових і граматичних традицій.

Щодо семантичного аналізу лексичних запозичень, то найбільшу групу польських слів у мові роману «Століття Якова» становлять назви осіб чоловічої та жіночої статті, а також родинних стосунків.

Польські лексеми у романі Володимира Лиса «Століття Якова» – це показ особливостей народної мови західноукраїнського поліського села ХХ століття. Автор вживає полонізми у діалогах загорян. Крім того, письменник навмисно вживає польські запозичення задля характеристики персонажа, щоб яскравіше підкреслити польське походження певної особи, зокрема: у мові Зосі, а також у розділі II «Червоний кінь», де йдеться про службу головного героя у польському війську.

Полонізми виокремлюють мовно-поетичну картину світу В. Лиса з-поміж інших, оскільки вони передають зв'язок письменника зі своїм родом, зі звичаями та мовою оточення, в якому він виріс.

Дуже широко В. Лис використовує у романі «Століття Якова» діалектизми і це не випадковість, а скоріше закономірність мовного процесу. Письменник, зростаючи в певному мовному середовищі, несе у творі мовний колорит своєї місцевості. Від роману віє чарами неповторності, самобутнім західнополіським колоритом. Автор вводить читача в місцевий побут жителів Полісся. Тут вирують народні звичаї, лунає місцева говірка. В. Лис уміло вплітає в тканину твору місцеві назви широковідомих чи локальних реалій, його характерна оповідь ґрунтується на особливому синтаксисі та ритмомелодиці фрази. Усе це творить високу поезію слова, гармонію загальновідомого й нового для читачів. І хоча у романі В. Лиса велика кількість діалектної лексики, однак вона не створює бар'єра для сприйняття оповіді. Діалектні елементи вводяться у художній твір у спеціальних контекстах або ж використовуються такі діалектизми, які структурно близькі до загальноживаних нормативних лексем. Наприклад: «*Одвертається од вікна, за стіл поспішно зновика сідає*» [Лис, с. 13], «*Тоді, як пішла*

*Федотиха, **видибав** Яків не своїми, начеб засидженими ногами з-за хати, матері в поділ ткнувся, чого вже давно не робив, бо **політок** як-не-як» [Лис, с. 23], «**Кілько** ж літ цій дівчинці?» [Лис, с. 28], «Олька **посабанила**, побушувала» [Лис, с. 59], «Але до Млинища, віддаленого кутка, славного своїми величезними вибоїнами і **баюрами** на вулицях (баюри висихали хіба за найбільшої тривалої спеки) ніяка машина не добиралася» [Лис, с. 107]. У наведених прикладах не лише окремі виразні діалектизми (*політок, посабанила, баюри*), а й близькі до літературно-нормативних лексеми (*зновика* замість *знову*, *кілько* замість *скільки*) увиразнюють оповідь автора чи мову персонажів.*

Діалектні лексеми зупиняють на собі увагу читача, змушують заглибитися і в мову твору, і в змальований навколишній світ. Часто говіркові лексеми позначають специфічні місцеві реалії, розширюючи уявлення читача про умови життя, побут поліщуків: «Взамін розкішного життя вона отримала **курну** поліську хату, у якій не прийнято було відчиняти вікна, втім, вони й не могли відчинятися, ці двоє підсліпуватих віконець, бо вважалося, що «**свіжжак**», тобто свіже повітря, заходить, коли відчиняють двері, а вікна до відчиняння й не були пристосовані... їжсею були кисле й свіжовидоєне молоко (в кого були корови), зрідка **шкварки**, себто печене сало, хліб, вмочений у тук, сало сире, ще рідше – яєчня, а найчастіше – картопля з рослинною олією, картопля з олією, в якій у сільській крамниці зберігалися оселедці, яку купували загоренські бідняки, картопля з цибулею й картопля, яку просто вмочали у сіль... Улюбленою ж стравою цих селян на свята була **гомачка** – сметана, перемішана з виробленим у гладишках сиром. На пані, яка вирішила жити з простим поліщуком, ходили дивитися, мов на якесь диво» [Лис, с. 127-128]. За походженням діалектні елементи різноманітні. Вони відбивають живі й різнопланові контакти жителів Західного Полісся із сусідніми народами, засвідчують збереження в говірках багатьох архаїчних слів, форм, синтаксичних конструкцій. Поєднання різних за походженням діалектизмів створило неповторну чарівність

індивідуального стилю В. Лиса: «Яків не знав, що робити: кликати міліцію, бігти (де там бігти, дибати) по **фершалку**? Ци й **дохтурку**? Покликати сусідів? Чи лишити це лихе потороччя – хай здихає, як не тепер, то в четвер, все **їдно** не жалець на цьому світі» [Лис, с. 16], «Али в нашій родині **нихто** ніколи не йшов проти батька **ци** матері. **Нихто**» [Лис, с. 29], «У другий після початку **вуйни** вівторок в село вернувся геть обірваний, з великим синцем під оком Тиміш» [Лис, с. 147], «Хоч Ольга попередила – я сама навідаюся і **к'яти** положу, все, як годиться. Не, захитав Яків головою, і не проси» [Лис, с. 190], «Те, що в хаті побачив, з **памняті** ніколи не зітреться» [Лис, с. 193].

Неповторного колориту мові твору надають і специфічні синтаксичні конструкції, характерні для розмовно-побутового мовлення поліщуків. Це, наприклад, наявність вигуків: «**Ет**, старий, про що думаєш?» [Лис, с. 12], «**Йо-йо**, хіба на руку спертися» [Лис, с. 12], «Чи було б сили по дохтурку побігти? Побігти... **Гой...**» [Лис, с. 52], «Бо ж уже Улянка у Вергунів штири літа як жила. Ци четвертий, **гой же**, як час летить» [Лис, с. 106], «Яків спершу розсердився на жінку, а потім рукою махнув – **ет**, як хочеться, то й посміються мона» [Лис, с. 148].

Щоб відбити місцевий колорит говірки, зовсім не обов'язково авторові її копіювати. Варто лише ввести в мову окремі деталі. Такою деталлю в аналізованому творі є скорочена форма слів *тра*, *тре* (*треба*), і *мо* (*може*). Наприклад: «І жити йому не **тра**'» [Лис, с. 16], «Ну, ляхи, **мо**', й вернуться, а наші – не» [Лис, с. 35], «І Ольга, сучка-пасучка, не йде, якби, **мо**', й зусім загнувся, то тиждень пролежав би, доки хтось не знайшов би. А **мо**', й більше... А як Оленка здиміла, поїхала, напала враз: то ви-те винні, таточку, не **тре**' було відпускати» [Лис, с. 92].

Простежено архаїчні форми займенникових прислівників *когда* «коли», *пор.*: *Зося*, *когда* руку її просив, не дала ще згоди [Лис, с. 111], *нігда* «ніколи», *тогда* «тоді», *пор.*: *Тогда* до вас нігда не вступлю [Лис, с.190], *завсіді* «завжди», *пор.*: *Чоловікові діло завсіді* знайдеться [Лис, с. 145], *куда*

«куди», пор.: *Ну, а ті донесли **куда** тре'* [Лис, с. 224], *теперка* у значенні «сьогодні», пор.: *Николи, ни **тетерка**, ни завтра, ни пуслезавтра, Яшка ни зачеплять* [Лис, с. 34], а також лексеми *мусово* «обов'язково, неодмінно», пор.: *Кляте життє. Али й таке, що **мусово** за нього триматися* [Лис, с. 150], *зимно* «холодно», *зимніше* «холодніше», пор.: ***Зимно**, ой, **зимно**, ще **зимніше** стало од наступних Зенькових слів* [Лис, с. 170], *троньки* «трішки», пор.: ***Троньки** вип'ємо, то, мо', порозумнішаєм обоє* [Лис, с. 228] тощо [Яворський, с. 141].

Підсумовуючи, наголосимо, що територіальні діалектизми вживаються в художніх творах, яким вони надають місцевого колориту, служать засобом правдивого змалювання пейзажів, характеру персонажів, особливостей їх мовлення. Досить часто лексичні діалектизми вживають у мові художньої літератури як синоніми до наявних у літературній мові слів. Вдало застосовані письменниками діалектизми стають важливим засобом стилістичного увиразнення і збагачення літературної мови. Більш чи менш вдале введення лексичного діалектизму у мову художньої літератури завжди залежить від таланту письменника, від його мовної майстерності.

«Століття Якова» - краща книжка Володимира Лиса. Есеїст Олександр Хоменко навіть назвав цей роман сучасним «Війною і миром». Роман нагадує роман «Сто років самотності», повість «Полковнику ніхто не пише» Габріеля Гарсія Маркеса, «Старий і море» Е. Хемінгуея. «Століття Якова» - якісний твір для масового читача.

«*Соло для Соломії*» Володимира Лиса - книга, яка надихає, освітлює, зігріває серце, зворушливо промовляє непоказною людяністю. У самій назві - мелодія любові, поклик на світло сонячної душі. Це другий роман з волинської «хроніки» Володимира Лиса (перший - «Століття Якова»). Над романом працював рік і три місяці.

Композиційно роман (трикнижжя) нагадує структуру пісні (заспівом і приспівом названо перші дві частини), і канони драматичного твору (фіналом названо третю частину твору).

«Соло для Соломії» - це волинська сага, сокровенна сповідь жінки, яка своєю божественною земною красою осяватиме (завдяки талановитому слову автора) прийдешні покоління українців. Це жива правда, реалізм, цілюще духовне повітря, яке живить любов'ю. В центрі твору - доля сільської жінки від народження до глибокої життєвої осені. Їй судилося пройти життя не втративши високої віри у недаремність людського існування, не зламатися у часи, коли ніщо не провіщало добра, не зректися себе, а головне - не лише не очерствити свого серця, а й, утримавши в своїй душі альтруїстичний промінь, спромогтися на те, щоб він розгорівся ще тепліше, ще милосердніше. Володимир Лис називає образ Соломії своїм найкращим жіночим образом. У творі переконливо домінує героїня роману. Володимир Лис у своєму романі наче «розчиняється» серед персонажів роману, використовуючи діалектне мовлення. Доля Соломії (Соломинки, Соломки) - це незгасний промінець кохання на фоні лихоліть, коли життя і смерть знаходяться зовсім поряд [Бородіца, с. 81].

Володимир Лис не скрашує реалії, пише добре знаний йому світ. Цей натхненний, виплеканий твір як пісня люблячого серця. У передмові «Кант для Соломії» до роману «Соло для Соломії» Тарас Прохасько зауважує: «Величезна цінність роману «Соло для Соломії» полягає в тому, що він є історією цілого людського життя – від початку і до кінця. Нам дуже часто бракує саме такої картини світу. Адже тільки знаючи всю історію людини, можна зрозуміти, чому і як вона чинить у кожному окремому епізоді свого тривання. До того ж історія Соломії тільки називається солом. Насправді в романі все так, як у найсправжнішому житті, коли біографія одного не віддільна від біографії тих, хто поруч. І поруч не фрагментарно, а глибоко, неперервно і довго» [Прохасько, с. 6]. Він виділяє головні чинники, які забезпечують популярність творів В. Лиса: художня майстерність автора, урахування психології і смаків масового читача, роман як життєпис. У цьому сенсі романи В. Лиса здатні утримувати увагу читача від початку до кінця, оскільки йдеться про пригоди молодого українця – сильної особистості, –

який, попри все, випромінює екзистенційну тугу, що залишає відчуття крихкості й недосконалості цього світу [Бородіца, с. 82].

Отже, психологія і емоційний характер вчинків героїв Володимира Лиса неперевершені. Кожен раз відкриваючи книгу цього автора, читач має розуміти, що це буде не просто читання. Читач ніби стає учасником тих подій, співпереживає разом з героями, шукає відповіді на питання, і в кінці дивується, але отримує задоволення від прочитаного.

Проза письменника перестала бути «сухою» завдяки діалектним словам, ширшому використанню історизмів, архаїзмів, прислів'їв, приказок. Володимир Лис - професіонал. Не викликає сумніву, що він може написати книгу будь-якого обсягу і на будь-яку тему. Володимир Лис - літератор зі стажем, а ще - уважний читач. Він має уподобання та переконання та декларує їх у своїх інтерв'ю. Він аналізує і знає про завдання та проблеми мистецтва. Зі своїм творчим кредо він уже давно визначився, а тому стверджує, що найважливішими в художній прозі є насамперед сюжет, характери та психологія. Така ясність засвідчує: вектор літературної творчості скеровується Володимиром Лисом свідомо, а написані книги дозволяють, нехай приблизно, уявити той ненаписаний і, можливо, найкращий із романів письменника, котрий ще обов'язково з'явиться. Письменник, чиє ім'я, поза сумнівом, закарбоване на скрижалях української літератури, йде на поклик правди, маючи щастя і талант втілювати в слові долю України.

2.2. Стилiстично маркована лексика як елемент мовної системи романiв

«Століття Якова» та «Соло для Соломії»

2.1.1. Архаїзми та історизми у прозі Володимира Лиса

Мова є компонентом культури, який зберігає у собі культурно-історичні відомості традиційного характеру і факти сучасності, адже культура – продукт духовно-морального осмислення людиною світобудови,

на основі якого формується самосвідомість особистості. Її зміст пов'язаний з характерним для того чи іншого суспільства світобаченням [Бойко, с. 8]. Мовні одиниці віддзеркалюють психологію людини, етносу. Вони «передають особливості національного світосприйняття, даючи індивіду моделі світобачення і світорозуміння» [Ткаченко, с. 96].

Духовний світ людини – це не лише її розум, мислення, але й почуття, емоційні стани, віра, воля, світогляд, самосвідомість, що спирається на сукупність ціннісних орієнтирів і духовних смислів. Саме тому національна належність автора, його суспільний та особистий досвід, умови соціального середовища, емоційний рівень та інтелектуальний розвиток – усе це визначає характер художнього тексту. На думку польського дослідника Е. Касперського, літературний твір називається «твором» насамперед тому, що він є індивідуальним мистецьким витвором. Він реалізує певні естетичні цінності і створюється з метою викликати певні почуття і роздуми [Русанівський, с. 5].

Художній твір – явище багатовимірне, яке залишає простір для свободи думки читача. Текст художнього твору є мовним мистецтвом. Він передбачає максимальне використання мовних засобів, творення нових поетичних образів, нових семантичних зв'язків між мовними одиницями шляхом метафоризації чи метонімізації тексту. Мова художнього твору, тобто поетична мова, – це мовна система, яка функціонує в художній літературі як засіб створення естетичної реальності, найповніше виявляє творчі можливості кожної національної мови [Ковалів, с. 268]. У художньому тексті не тільки слова, а й будь-яка мовна одиниця (звук, морфема тощо) може набувати особливого естетичного значення. Завдання письменника – індивідуалізувати текст твору, зосередившись на поетичних символах, мовленнєвих формах, що передають емоційний стан героя чи автора. Поетичний текст – не просто складно вибудована модель. Він немислимий без мовної особистості автора, без репрезентації світоглядно-естетичних позицій письменника через систему образів і символів. Отже, єдність

мисленнєвої та мовленнєвої субстанції опосередкована свідомістю суб'єкта творення тексту.

Ідіолект автора художнього твору репрезентує вербальну «сітку» індивідуальної картини світу, яка присутня у цьому творі, у групі творів, у його усній творчості. Лексична організація поетичних текстів має особливу вагу, адже є виразником художньої образності, індивідуалізації авторського мислення.

Картина світу у художньому тексті створюється мовними засобами і відображає індивідуальну картину світу у свідомості письменника. Також вона втілюється у відборі елементів змісту художнього твору та мовних засобів: використанні певних тематичних груп мовних одиниць, збільшенні або зменшенні частоти окремих одиниць і їх груп, індивідуально-авторських мовних засобах та в індивідуальному використанні образних засобів (система тропів). У художній картині світу можуть бути відображені концепти, властиві сприйняттю світу лише даного автора, – індивідуальні концепти письменника. Таким чином, мова виступає засобом створення художньої картини світу, яка відображає картину світу автора художнього, твору [Мацько, с. 308].

Стилістично маркована лексика є невід'ємною складовою індивідуального авторського стилю, вона відображає мовну картину світу персонажів, а також створює певне уявлення про них, передаючи колорит та ідентифікуючи їх.

Досліджуючи твори В. Лиса, а саме «Століття Якова» та «Соло для Соломії», взявши за основу класифікації І. Білодіда та Л. Шевченко, ми поділили стилістично марковану лексику на групи.

Семантичні групи **історизмів**:

1) слова, що характеризують соціальний стан, місце людини у суспільстві: *пан хлоп, хлоп-селянин, граф*.

«То хіба я не можу юж пригостити такого **пана хлопа** якоюсь чаркою виборової?»[Лис, с.50]. «У панському, як і державному, полювання для

хлопів-селян було суворо заборонено»[Лис, с.56]. *«Граф* давно пропонував їй поїхати до батьків на Варшаву» [Лис, с.122].

2) назви колишніх урядових і військових чинів, адміністративних посад: *отаман, солтис, поліцай, староста, жовніри, князь, ординарець, улан, кавалерійський полк.*

«І бачили, як вийшли два ни то отамани, ци як їх назвали – наш і польський»[Лис, с. 36]. *«Нехай хоч сотня Петрів, Федотів, солтисів і поліцаїв* приходить, і забирають ци вбивають. Його життя, його душа кудись відлетіла. Вчора, а може, минулої чорної ночі, а може, й ще раніше. Відлетіла, він відчуває страшну безбережну порожнечу, серед якої сам-один ззято махає сокирою» [Лис, с. 47]. *«Тиміш — батько, а через них, представників двох найбагатших у їхньому селі родин і до влади близьких — тих же старосту, солтиса, крізь витрішкувату душу (хіба душа такою буває, майнула думка) цього поліціянта тая влада простягалася й до чогось невидимого й невловимого, що витало й над цими чоловіками, й над їхніми душами, й землею, яку вони топтали»*[Лис,с. 50]. *«Після тої зустрічі й любощів у лісі Яків рушив за Буг на заробітки, бо не міг далі лишатися в селі, а в жовніри брали тільки у двадцять літ»*[Лис, с. 61]. *«Двоє польських уланів — капітан, батальйонний командир князь Едмунд Радзивілл, і його ординарець, улан особливого кавалерійського полку Війська Польського Другої Жечі Посполитої рядовий Яків Мех»* [Лис, с. 67]. *«Яків потрапив у кавалерію й дуже тим пишається»*[Лис 67].

3) назви не існуючих у наш час установ і організацій: *буцегарня, постерунок, більшовики, сірожупанники.*

«І замість того, щоб сидіти в буцегарні альбо валетися забитим полеськими хлопаками, найнятими за бутель пудпольного самограю, сей пан Якуб, нав би біблейський апостол, котрого таки звали Якубом, гуляє собі селом і посвистує, як холера, хоч і з темною хмарою в очах»[Лис, с. 50]. *«Його тільки викликали в постерунок, прочитали мораль і сказали, що має заплатити штраф за порушення громадського спокою»*[Лис, с.49]. *«Тую*

рушницю, не мисливську, а міцну воєнну, привіз Платон, батько Якова, із війни з **більшовиками** у двадцятому році» [Лис, с. 35]. « Вони, **сірожупанники**, стояли вздовж вулиці з ружжами коло ноги, а як машина спинилася, до плеча взяли» [Лис, с.35].

4) назви колишніх професій: **корчмарь**, **крамар**.

«Пив чарку з Гершкових рук, дивився на **корчмаря**, а за його плечима впливав обрис ни то дерева, ни то жінки» [Лис, с. 51]. «Али побачив **крамар** Гершко і вперше (вперше!) сам закликав до корчми, як за старою звичкою, ще з царевих часів, називали ту хатину, в якій мона було випити й закусити» [Лис, с. 50].

5) назви зниклих побутових звичаїв, давніх обрядів, релігійних свят: **Спиридона Сонцеворота**.

«Матір лишили - договорилися, що за тиждень, десь там на **Спиридона Сонцеворота**, й забере назад Яків» [Лис, с. 192].

6) назви старовинного чоловічого і жіночого одягу, взуття, головних уборів, які вийшли з ужитку: **мундир**, **хустка- шальоха**, **льоля**.

«Він дивився на ситу морду в **мундирі**, запакованого закони і параграфи чоловіка і подумав про силу, яку має жінка, з якою любився» [Лис, с. 49]. « Запнута барвистою **хусткою- шальохою** – зелено - синє по чорному, у чобітках червоних і білих рукавичках» [Лис, с. 57]. «Її улюбленої коротенькій **льолі**, що ледь-ледь прикривала чарівні ніжки богині» [Лис, с. 120].

7) назви старовинних монет, грошових одиниць: **злотий**.

«— Штраф? Кілько? — спитав і подумав, що чого доброго доведеться за свою дурість якщо не з конем, то з підсвинком розпрощатися, бо ж грошей на господарці катма, чи й **злотий** нашкребеться» [Лис, с. 49].

8) назви старовинних одиниць виміру і ваги: **верстов**.

«Вельми то здивували, бо ж воювали вже з поляками, до Луцька мало не приперлися, за **верстов** двадцять-тридцять од міста стояли вже» [Лис, с. 39]

9) назви старовинного посуду: *кварту, брязкальця*.

«Влюбитися, як води **кварту** випити»[Лис, с. 22]. «*Оті брязкальця, яких у нього зроду-віку не було?*»[Лис, с. 50]

10) імена і прізвища відомих історичних діячів: *Симон Петлюра, Юзеф Пілсудський, Сталін*.

«*Наші з **Петлюрою** разом за поляками до Варшави пішли*»[Лис, с. 35]. «*Потім не раз батько розповідав, як був свідком зустрічі у Луцьку головного отамана **Симона Петлюри** з польським зверхником **Юзефом Пілсудським***»[Лис, с. 35]. «*- За Родіну, за **Сталіна** через мінне поле гнали, - нахмурився Яків*» [Лис, с. 178]

Лексичні архаїзми класифікуємо на:

1) власне лексичні архаїзми, тобто застарілі слова, витіснені з мови синонімічними номенами: *али, шкандалю, безпремінно, обійстя придибенція, советів, ліпше, советів, границею, кварту, схарпудилася*.

«*І він дізнається: Улянка геть у всьому призналася Тимошеві, і за дитину будуцу, і за любоці в лісі, то так їй Федотиха розказала, він її побив, али не крепко, бо ж груба, вже дев'ятий місяць пішов, **али** сказав, що прощає, що любить Улянку, та й **шкандалю** не хоче, зате ж його, Якова, вб'є **безпремінно**, вб'є, навіть грозився на Холмцину поїхати та й там **найти***»[Лис, с. 62]. «*Біля тину, що розділяє їхні **обійстя**, стоїть Улянка*» [Лис, с. 48]. «*Не міг, от яка **придибенція***»[Лис, с. 46]. «*І хоч він **советів** не любить, али то, може, й **ліпше**, там, за **границею**, поліція їх не шукатиме*» [Лис, с. 42]. «*Влюбитися, як води **кварту** випити*»[Лис, с. 22]. «*- Що з тобою, Яшо? – Мама **схарпудилася** не на жарт, взяла його голову в свої руки, заглянула в очі*»[Лис, с. 24]. «*- Я **груба**, Яську. - **Груба?***» [Лис, с. 32].

2) лексико-словотворчі архаїзми, яким у сучасній українській літературній мові відповідають назви з тим самим коренем, але з іншими суфіксами і префіксами, наприклад: *розхняблених, загилити, видибав, політок*.

«Оленка провела його двоюрідного внука до старих **розхняблених** воріт»[Лис, с. 53]. «Той встиг вдарити ще раз, але Яків зумів вирвати дрючка і **загилити** в щелепу»[Лис, с. 34]. «Тоді, пішла Федотиха, **видибав** Яків не своїми, начеб засудженими ногами з – за хати, матері в поділ ткнувся, чого вже давно не робив, бо **політок** як-не-як»[Лис, с. 23].

3) лексико-фонетичні архаїзми, які мають дещо інакше звукове оформлення кореня або закінчення порівняно із сучасною українською літературною мовою, наприклад: *злотий, глипнула, гріш до гроша*.

«— Штраф? Кілько? — спитав і подумав, що чого доброго доведеться за свою дурість якщо не з конем, то з підсвинком розпроцатися, бо ж грошей на господарці катма, чи й **злотий** нашкребеться»[Лис, с. 49]. «Коли ж Яків нагнувся над нею, став голову терти руками, **глипнула** очицями, сказала чомусь, як перше, російською»[Лис, с. 53]. «До лісу Жечі Посполитої тильки не ліз, бо там, як зловлять, то підстрелити не підстрелять, а такого штрафиська впаяють, що очі на лоба літ п'яток будуть лізти, його відробляти, - чи то на роботах державних, чи збираючи **гріш до гроша**, аби придбати корівку чи й коня, виведених із хліва» [Лис, с. 56].

4) фонетичні архаїзми – слова із застарілою вимовою окремих звуків, наприклад:

«Весільний натовп ойкнув і **сахнувся**»[Лис, с. 41].

«- Ваша взяла,- сказав Яків і пішов геть через гайок, який взявся **хльостати** його гілляччям по обличчі, по плечах»[Лис, с. 34].

На противагу класифікації Білодіда Л. Шевченко подає, як на нашу думку більш вужчу класифікацію історизмів.

1) слова, що означають предмети, які нині вийшли з ужитку, поняття, які стали неактуальними: *махорку, рицаря, золотого, монетки, льолі, кресув, воєводств, граф*.

«Яків повертає голову, відривається од стола, на якому кришив **махорку**» [Лис, с. 13]. «Він повідомляв, що колись читав про наближеного до короля Болеслава Хороброго **рицаря** Пьотра М'ялковського!» [Лис, с. 119].

«Дав навіть цілого **златого** традиційної двадцяти грошової **монетки**» [Лис, с. 120]. «Її улюбленої коротенькій **льолі**, що ледь-ледь прикривала чарівні ніжки богині» [Лис, с. 120]. «Це була ідеальна помста – віддаватися простим і грубим хлопам із **кресув** всходніх, східних **воєводств**, бо ж у корінній Польщі служили набранці саме **звідти**» [Лис, с. 122]. «**Граф** давно пропонував їй поїхати до батьків на Варшаву» [Лис, с. 122].

2) назви відомих історичних осіб: *Петлюра, Ян Казимір, Сталін.*

«Наші з **Петлюрою** разом з поляками до варшави пішли» [Лис, с. 35]. «- То ось мій паспорт, а ось наша родова грамота, видана королем **Яном Казиміром**» [Лис, с. 155]. «- За Родіну, за **Сталіна** через мінне поле гнали, - нахмурився **Яків**» [Лис, с. 178].

3) семантичні історизми – неактуальні тепер окремі значення слів, які активно продовжують уживатися в мові з іншими, як правило, похідними, значеннями: *старосту, хусткою-шальохою.*

«Тиміш — батько, а через них, представників двох найбагатших у їхньому селі родин і до влади близьких — тих же **старосту**, солтиса, крізь витрішкувату душу (хіба душа такою буває, майнула думка) цього поліціянтя тая влада простягалася й до чогось невидимого й невловимого, що витало й над цими чоловіками, й над їхніми душами, й землею, яку вони топтали» [Лис, с. 50]. «Запнута барвистою **хусткою-шальохою** – зелено- синє по чорному, у чобітках і білих рукавичках» [Лис, с. 57].

2.2.2. Просторічна і знижена лексика як засіб художнього відтворення минулого в романах В. Лиса

Роман «Соло для Соломії» В. Лиса побачив світ 2013 р. На сьогоднішній день він ще належно досліджений літературознавцями і критиками. Не дослідженою частиною є і лексика роману, зокрема просторічна та хронологічно маркована.

Індивідуально-художня манера творчості кожного письменника значною мірою характеризує мовний контекст усієї епохи, стан нормування літературної мови та динаміку її стилістичної диференціації і лексико-семантичних змін [Агаєва, с. 49]. У мові художньої літератури відображаються найрізноманітніші засоби живої розмовної мови, творчо оброблені відповідно до світогляду й майстерності письменника і застосовані в авторській оповіді, діалогах та монологіях, невластиві прямій мові, різних формах мовної характеристики героїв. З настановою на реалістичне зображення художній стиль фіксує все те нове, що з'являється в усно-розмовному мовленні, як внаслідок спонтанного саморозвитку живої мови, так і під впливом решти писемних стилів літературної мови [Байдурін, с. 154].

Художній твір – явище багатовимірне, яке залишає простір для свободи думки читача. Текст художнього твору є мовним мистецтвом. Він передбачає максимальне використання мовних засобів, творення нових поетичних образів, нових семантичних зв'язків між мовними одиницями шляхом метафоризації чи метонімізації тексту. Мова художнього твору, тобто поетична мова, – це мовна система, яка функціонує в художній літературі як засіб створення естетичної реальності, найповніше виявляє творчі можливості кожної національної мови [Ковалів, с. 165]. У художньому тексті не тільки слова, а й будь-яка мовна одиниця (звук, морфема тощо) може набувати особливого естетичного значення. Завдання письменника – індивідуалізувати текст твору, зосередившись на поетичних символах,

мовленнєвих формах, що передають емоційний стан героя чи автора, а цьому найкраще допомагає просторічна лексика.

У сучасній українській мові поширене таке визначення просторічної лексики: «Слово, граматична форма, зворот, що не є нормою літературної мови, але вживається в побутовому мовленні, а в художніх творах використовується як стилістичний засіб для надання мові зневажливого, іронічного, жартівливого та ін. відтінку» [47, с. 234]. Тобто більшість мовознавців вважають, що просторічна лексика стоїть поза літературною нормою, але активно вживається в побутовому мовленні і в художній літературі як стилістичний засіб надання зневажливої, іронічної, грубуватої характеристики зображуваному, «як засіб мовленнєвої характеристики персонажа з певного соціального середовища», «з гумористичною і сатиричною метою» [Кундера, с. 176].

«Поєднання книжних і розмовних елементів в художньому творі, – як стверджує В. Русанівський, – одне із свідчень майстерності письменника – найбільш помітне в мовних партіях персонажів» [Липовецький, с. 111].

У романі Володимира Лиса «Соло для Соломії», просторічна лексика відіграє роль засобу мовної типізації та індивідуалізації в діалогічному та монологічному мовленні персонажів.

У науковій літературі дотепер немає чітких критеріїв для кваліфікації того чи іншого мовного елемента як просторіччя. Безсумнівним є те, що так чи інакше просторіччя ми встановлюємо, обов'язково відштовхуючись від норм літературної мови. Серед українських мовознавців немає єдиної думки і щодо складових елементів просторіччя.

Наприклад, Олександр Пономарів до просторіччя відносить:

- 1) слова, перекручені з погляду лексичних норм;
- 2) слова з різко зниженим експресивним забарвленням;
- 3) невмотивовані росіянізми;
- 4) вульгаризми (лайки, прокльони, прізвиська) [Пономарів, с. 230].

Звернення письменника до просторічних елементів викликане багатьма причинами, з-поміж яких вирізняються експресивно-характеристичні й тематичні. Тональність мовлення в художньому тексті нерідко залежить від наміру автора описати психологічну ситуацію, відобразити стосунки персонажів твору. Просторічна лексика, зливаючись із загальним експресивним звучанням художнього викладу, може слугувати і засобом вираження ставлення автора до зображуваного, а також відіграє роль засобу мовної типізації та індивідуалізації в діалогічному та монологічному мовленні персонажів.

У мові автора ця лінгвістична категорія вживається рідко, переважно тоді, коли це невласне пряма мова, роздуми героїв, проте є і низка винятків. Найчастіше він послуговується просторічними словами з різко зниженим експресивним забарвленням, що характеризують людей чи дії: *зарепетували* – *закричали*, *розпатлана* – *нерозчесана*, *заверещала* – *закричала*, *схарпуджено* – *злякано*, *язичниці* – *пліткарки*, *дітвак* – *юнак* та ін. Наприклад, характеристику голові колгоспу Басюті автор дає так: «*Бицюра Басюта, що вже не одну жінку ни тико **облапав**, а й змусив саму до контори прийти*» [Лис, с. 16]; про Василя пише: «...*той **халамидник**, хоч і не малий вже, а **парубок-підстарок**...*» [Лис, с. 29], «*не такий він вже й **селяк**, **обтесався** тут, чому б і ні.*», про дитину Варки: «*нивроку **опецько***», про синів Антона: «*які **козарлюги** ростуть!*» Просторіччя, що характеризують дії вживаються рідше, зокрема: «*Та раптом крізь той **рейвах** дзвінке дівчаче: - **Пустіте Василька!***» [Лис, с. 58].

Трапляються у мові автора і вирази перекручені, неправильні з погляду існуючої літературної норми. Наприклад, «*Ніколи доти у житті ни була такою злою й **гістеричною**...*», «*Гинформація точна, як штик.*», «*Маленька Соломійка вирішила піти до церкви помолитися за **здоровья** уцілілих джмелів і памнят не врятованих*» [Лис, с. 65].

Послуговується автор і оцінною лексикою, не обмежуючись словами з суфіксами згрубілості *-иськ-*, *-ищ-*. Наведемо приклади, «*Двоє братиків і*

трое сестричок тихо ненавиділи крикливицю.», «Як у казці – не руки, а ручища, не лапи, а лапища, не очі, а очища» [Лис, с. 76].

Використовує автор і невмотивовані росіянізми, які були і є характерними для побутового мовлення волинян: *ждати – чекати, рожденіє – народження, розволновалась - розхвилювалася, время – час, женську – жіночу* тощо. Можна навести ще й приклади речень і суржиковими елементами мовлення: «*І незважаючи на опір матері – селянка, не рівня – таки добився свого, стала Зориця, худюща, али з великими очима, інженерською невісткою*», «*Казали, що лишивши їх удвох, тая Луциха наслала те, чого колись від покійної бабусі своєї навчилася, вроки, око повелітільне, що людину змушує робити те, що тая відьма схоче*» [Лис, с. 30], «*Тарас вернувся з бомажкою-повесткою*».

Отже, як засвідчують приклади, просторічна лексика в мову автора вкраплюється не лише тоді, коли він використовує невласне пряму мову, що дозволяє йому поєднати свою мову з мовою персонажів твору, висловлюватися вільно і безпосередньо, а і при характеристиці героїв, що робить її більш колоритнішою і створює в тексті гармонію із мовою героїв роману. Також просторіччя проступають тоді, коли роздуми героя переплітаються із роздумами автора і творять своєрідне тло для подій, ситуацій і картин, що творяться Володимиром Лисом за допомогою не менш яскравого діалогічного мовлення.

Значно багатшою є просторічна лексика в мові персонажів. Залежно від обставин у різних життєвих ситуаціях одні й ті ж люди послуговуються різною лексикою, часто просторіччям, спільною ознакою якого є зниження, фамільярність, грубуватість мови, що побутує переважно в усному мовленні. [Коваль, с. 192]

До просторіччя, як ми уже зазначали, належать, зокрема слова, що в своїй звуковій будові не співвідносяться з літературною нормою, тобто загальноживані слова, що співвідносяться лише фонетикою. Люди, почувши слово, часто іншомовне, вимовляли його так, як зрозуміли, або за аналогією

до якогось уже відомого поняття. Відображення даного явища у романі В. Лиса «Соло для Соломії» створювало водночас і комічність подій, і відображало тогочасні реалії. Лише в мові головної героїні ми натрапляємо на низку яскравих зразків: «Той **окіян** за наше озеро більший? – наївно питала Соломійка» [Лис, с. 123], «Пан **навчитель** є велика дупа» [Лис, с. 125], «Може, не одправлять на той **хронт**» [Лис, с. 98], «Він каже, тоді **гамериканці** допоможуть, - Соломійка таки не витримала і своїх п'ять грошів у балачку вставила» [Лис, с. 56].

З уст інших персонажів звучать не менш яскраві зразки просторіч даної групи, зокрема такі: «Ни все ж Руфці **чоколяди** великою ложкою до рота носити та вершки збирати», «**Гарнізувати**, - хором видихують», «Тико ж всі не вліземо у вашу **ахтанабілю**», «Панська любов **аліганцька**, як цукерка, озвалася Рипина», «Куди ти, Соломко, я сам до **фершала** збігаю, - почула братові слова», «Товариш Сталін, наш великий **руководитель** і вождь умер. По **радіві** передавали» [Лис, с. 134]. Як відомо, у власне українських словах не вживається початковий голосний е, приголосний ф, не буває збігу двох голосних. Тому і персонажі «Соло для Соломії» вимовляють їх по-своєму – *аліганцький (елегантний), радіво (радіо), хронт (фронт), окіян (океан)* тощо.

Треба зауважити, що «стилістична амплітуда просторічної лексики досить широка. Вона коливається від іронічно-жартівливого забарвлення до створення соціально-негативної характеристики персонажа твору» [Коваль, с. 192]. На думку А.П. Коваль, «найвиразнішою ознакою, за якою слова відносяться до просторіччя, є їх експресія, насамперед зниженість цієї експресії» [Коваль, с. 192].

Володимир Лис подає нам яскраві зразки слів з різко зниженим експресивним забарвленням, використовуючи їх у всіх ситуаціях, чим наближує дію роману до реальності.

Використовує автор у діалогах назви живих істот для характеристики одним персонажем іншого. Наприклад, «**Зміючка**, - подумала Соломія про

невістку», «Тільки зачети, **слизняк**», «Що вона тобі сказала, ця **видра?**», «Чим проти цього **бугая?**» [Лис, с. 127] тощо.

Різко зниженого забарвлення набувають у романі й деякі іменники. «У спеціально організованому контексті такі слова втрачають свою нейтральність і набувають нових лексичних значень із згубілим стилістичним забарвленням». [Пономарів, с. 247] Наприклад, зневажливе ставлення до людей передається через уживання в тексті таких іменників як *підстилка*, *цяця*, *вирва*, *селюк* та інші: «Бач, вона благородна **цяця**» [Лис, с. 165], «До тієї **вирви?**» [Лис, с.213].

Варто виділити серед цього розмаїття просторічних лексем і вульгаризми. Яскрава експресивність і оціненість вульгаризмів зумовили їх широке використання в мові прози Володимира Лиса. Тут вони є засобом вираження різноманітних емоцій і психологічних станів персонажів, розкриття їх ставлення до інших дійових осіб, мовної характеристики героїв тощо. Оскільки вживання цих грубих слів сприймається як природне в усному мовленні людей у відповідній ситуації, умотивоване залучення їх у художні тексти є виправданим і доцільним – тут вони не виглядають як ненормативні, оскільки сприяють більш правдивому відтворенню комунікативної ситуації.

Величезна кількість вульгаризмів у романі використана на позначення частин тіла чи органів людини. Одним із найяскравіших прикладів є лексико-семантичне поле слова *сідниці*. Воно включає в себе такі просторічні лексеми: *гузниця*, *дупа*, *дуця*, *душиця* тощо. Наведемо зразки із тексту: «У губи, в шию... А схотіла б, то і в **гузницю**...», «Пан навчитель є велика **дупа**», «Хоч Вірка твоя – файна жінка. І **дуцю** чималеньку викохала», «Їден раз тико мене Юрчик мій попругою сперезав по **душиці** дурній» [Лис, с. 123,].

Є і в словах даної групи іменники з суфіксами згубілості *-иськ-*, *-ищ-*, що характерно для збільшувально-згубілої лексики: *ручища*, *лапища*, *очища*, *плечиська*, *язичисько* тощо. У роман автор вводить їх для більш колоритної характеристики зовнішності, рідше характеру персонажа. Наприклад,

«*Варочка їхня, зі штирима очима, що по кутках зернята визбирують. І язичисько, як помело*» або «*Ха, сморчок. Плечиська – во. Руки, як два городники*». Звертається автор і до типових просторічних лексем на позначення частин тіла: *носюра – ніс, пика – обличчя, морда – обличчя, цицьки – груди* тощо.

Особливо доречно такі слова зустрічаються при сутичках між героями роману. Цікавою є ситуація, коли Руфіна засипала піском Соломіїних джмелів, ще зовсім юний Тарас, схопивши дівчинку за вухо, каже: «*Ти, сьондро мациківська, ще раз до джмелів поткнешся, без вух своїх ходитимеш та й ноги кропивою обростуть*» [Лис, с. 111].

Іменників, що вживаються на позначення зневажливої характеристики жінки також достатньо: *лярвисько, смарката засланка, зараза, лярва, курва, сука, хвойда*. В текст ці слова вливаються досить гармонійно і додають реальності подіям, що відбуваються. Наприклад, «*До того лярвиська поїдеш?*», «*Як то Василькові з тою заразою?*», «*Я не лярва, - вимовила Соломія вголос*» [Лис, с.240] тощо.

У складі вульгарної просторічної лексики виокремлюються грубі лайливі слова – інвективи (від інвектива – гострий викривальний виступ, різке звинувачення, осуд когось [Ковалів, с. 45]). Ці одиниці, притаманні живій розмові, передають негативну оцінку, несхвалення, емоційну реакцію людини. Значна частина таких стилістично знижених слів має підвищену експресивність та відображає грубо-зневажливе ставлення до об'єкта й перебуває на межі літературного слововжитку «*І ти... Сука! Хвойда! Скільки раз? Кажу!*» [Лис, с.123]

Щодо інших інвектив-назв осіб, то тут їх теж достатньо: *виплодок, самашедці, сморчок прищавий, зволочі, поторочче, слизняк, анциболот, погань* тощо. Наприклад, «*Гандрія він, бач, анциболот, святкував...*», «*Зволочі, - сказав Антін, коли вийшли, - Хоть би сина не чіпали, поторочче*», «*Щось він тебе не уважає, сталінський вишкребок*», «*Що? Цюю погань?*» [Лис, с. 57] та інші.

Використовує автор і таку групу просторічної лексики, як росіянізми. Ця лексика абсолютно не вмотивована у мові народу, але, на жаль, вона була, тому що Волинь знаходилася у складі Російської імперії. Зауважимо, що, передаючи на письмі російські слова, письменник вдається до спрощеного транскрибування українськими літерами природної російської вимови.

Російська лексика у мові українців – це слова, що проникають у мову простолюду і не завжди усвідомлюються як запозичення. Саме вони є способом самовираження малоосвічених людей, що не володіють російською мовою, а на слух ловлять нове слово і вживають його у власній інтерпретації: *Пітербурх - Петербург, болєзні – хвороби, ружо - зброя, мєсность - місцевість, тища – тисяча, дікалони – одеколон* тощо.

У тексті роману знаходимо такі речення у мові персонажів із невмотивованими росіянізмами: *«Не людське то діло – наперед у женську середину заглядувати», «Мусиш його вилікувати. І од болєзні душевної, і од туги за життєм, яке було в тего чоловіка», «Кума Мотрунка казала, сама бачила, до сєльсовета пудходила, коли ж зовсім близько – гах», «Ну, я так для сєльсовета - лукаво сказала Настя», «Я то теперка твоя фамілія, Соломко?» [Лис, с.127] тощо. Помітно, що дані суржикові елементи у мові волинян – персонажів роману «Соло для Соломії» вживаються, як повноцінні слова їхньої мови, а не лише для того, щоб виражати певні збільшено-згрубілі чи зневажливі відтінки деяких слів.*

Мова росіян у творі не є літературною. Вона переважно засмічена словами зі зниженим емоційним забарвленням, брудною лайкою, оскільки застосовується лише у мові російських солдатів. Найяскравішим прикладом мови даної групи є ситуація, коли солдат приходить на подвір'я до Соломії та Павла:

« - Красівая молодуха.

- Пойдьош со мной? Врага-хвашиста біть?

- Я заміжня, - каже Соломійка, в якої терпнуть кінчики пальців на руках.

- Ну і *што?* Муж, небось, бандьора?
- Що ви-те, пане...
- Панов *нет*. Так кто твой муж?
- Хазяїн. Християнин.
- Хазяїн? Кулак? *Ізба у вас недурствєнная...*
- Прості ми люди, па... Товаришу партизан...
- Боїшся?
- *Не бойся, я сладкій. Ми, сибірськіє, парні гарячіє.*
- Ну лади... Чорт с вамі... Шльопнуть *всегда успеется, если таким горячим будєш...* Да і *молодка больно у тебя пригожая...* Жаль *лицо слезамі портить...* *Смотри, стянут, а то й сама убежит...* Ха-ха-ха...» [Лис, с. 224]

Саме для передачі нешанобливого тону використовуються росіянізми, які автор транскрибує українською.

У романі Володимира Лиса наявні різні тематичні групи просторічної лексики, що робить його роман «Соло для Соломії» більш яскравим, насиченим та наближає художню дію до об'єктивної реальності.

Використання просторічної та хронологічно маркованої лексики в художній літературі обумовлено багатьма аспектами художності та експресії. Функціональна роль просторіччя досить велика: просторіччя несе в собі не тільки ненормативну лексику, воно несе новизну, емоційну забарвленість. Застосування її автором у власному тесті виданні спрощує функцію сприйняття його читачем. Людям потрібно давати то, що їм близьке і знайоме. Такими принципами і мотивується використання просторічної лексики в романі Володимира Лиса «Соло для Соломії».

У цьому романі послуговування такою лексикою найчастіше несе певне експресивно-стилістичне навантаження та використовується як засіб передачі зневажливого ставлення, засудження певних вад людини, а також виконує характеристично-номінативну функцію. Прикладом таких просторіч у тексті є: *сєлюк, вар'ятка, дітисько, мамахен, дерьовня, видра, дівуля,*

приймак, халамидник, цяця, балаболка тощо. У свою чергу лайливі одиниці містять у собі вказівку на емоційний стан того, хто говорить, – роздратування, гнів, неприязнь тут є яскравими виразниками експресивності. Автор такі вульгаризми застосовує в міру напруження певних подій: при сварках, сутичках, бійках. Наприклад, *сука, хвойда* (застосовано, коли Павло бив Соломію), *анциболот* (розмова Тиндирихи і Федька, коли той прийшов додому п'яним), *погань* (Соломія Василеві говорить про Руфіну) тощо. Саме такі лексеми засвідчують ставлення персонажа до іншого персонажа, автора до персонажа. Також допомагають вони сформувати читачеві характеристику і думку про різних персонажів твору, адже читаючи про голову колгоспу Васюту таку характеристику автора: *«Впертий, як дурний бик. Бицюра Басюта, що вже не одну тико обланав, а й змусив саму до контори прийти. Пізнього вечора. Або до альтанки коло джерела»* [Лис, с. 235], підсвідомо формується негативний образ щодо нього.

Багато місця в списку хронологічно маркованої лексики роману Володимира Лиса «Соло для Соломії» відводиться словам, що характеризують епоху того часу та відтворюють політичні, соціальні і побутові умови персонажів роману. Цю стильову функцію виконують росіянізми, яких у романі доволі багато. На це є декілька причин.

По-перше, дія відбувається на Волині, такі лексеми були і є характерними для цього регіону. По-друге, більша частина дії роману відбувається за часів Радянського Союзу, який запроваджував у мовлення людей нові мовні одиниці і трактувалися вони тут своєрідно – «по-загорєнськи». А по-третє, в романі є персонажі – російські солдати, які користуються не літературним варіантом російської мови, а власне просторіччям із знижено-згрубілим відтінком. Для відтворення тогочасних реалій автор використовує такі просторічні слова: *ждати, рождєніє, самолютьів, жилаю, тища, колхоз, сельсовет, Пітербурх* тощо.

Також деякі стилістично навантажені слова у тексті застосовуються з метою відобразити малоосвіченість, «темноту» та обмеженість селянського

населення. Це деформовані лексеми, здебільшого іншомовного походження, будова яких не відповідає власне українській. Наприклад, *сюрприз*, *ахтанабіля*, *евакуація*, *гінформація*, *хронт*, *гамериканці* тощо. Народ спотворював слова у своєму мовленні, а не відтворити цього явища було б великою помилкою для автора, оскільки саме така лексика ще більше наближує літературну дію до реальної.

Характерні для художнього стилю просторіччя допомогли Володимирі Лису широко відтворити події в романі, що охопили майже ціле століття, долі багатьох людей та й власне цілого народу.

Таким чином, з метою стилізації розмовності Володимир Лис у романі «Соло для Соломії» використовував не тільки периферійні пласти лексики – просторічні слова, деформовані з погляду літературної норми, але й лексеми, які за сферою вживання межують з позалітературними елементами – вульгаризми і слова інвективної лексики, а також – невмотивовані росіянізми, слова із зниженою експресивністю. Їх залучення в художні тексти є строго вмотивованим, письменник не зловживав цими засобами, залучаючи їх здебільшого в репліки персонажів з метою мовної характеристики героя або для висвітлення його емоційного стану. Рідше зустрічаються просторіччя в мові автора. Це робиться для того, щоб висвітлити мовну авторську характеристику персонажа чи події.

Мову персонажів характеризують і елементи суржикового мовлення, які свідчать про правдиве відображення живого народного слова, на якому негативно позначилось явище інтерференції української і російської мов. Автор відображуючи тодішні політичні і соціальні умови, просто не міг не застосувати росіянізмів, оскільки саме вони творять частину лексичного запасу волинського регіону, де відбуваються дії роману.

Просторіччя використовуються для індивідуалізації образів і для створення невимушеної розмови. Неможливо правдиво відтворити дійсність за допомогою лише літературної мови чи термінології, адже усі реалії відображаються у мові та лексичних новотворах, тому люди так люблять

читати художню літературу, бо вона показує їх самих. Навантажуючи слова певними смисловими значеннями, експресивністю, згрубілістю та різноманітними конотативними відтінками Володимир Лис наближує персонажів до дійсності та читача. Адже у цьому й талант автора – в експресивності тексту, у зображенні основних світових ідей, людських проблем та настроїв.

У романах Володимира Лиса просторічні елементи виконують, окрім функції мовної характеристики, ще й експресивно-оцінну функцію. Багато лексем несуть номінативно-експресивне навантаження. Володимир Лис робить це для того, щоб реалістичніше відобразити відносини між людьми, дати власну оцінку і змалювати оцінку персонажа іншому персонажеві.

Загалом просторічна лексика в художніх текстах письменника є естетичним знаком стилізованої народнорозмовної стихії. Вона свідчить про глибинність даного роману, його цілісність і гармонійність. Увівши у роман просторічну лексику, автор допомагає героям увійти у світ читача, а читачеві опинитися у ритмі подій, що описуються у романі.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

Досліджуючи твори В. Лиса, а саме «Століття Якова» та «Соло для Соломії», ми поділили близько 450 хронологічно маркованих слів на групи, а саме: слова, що характеризують соціальний стан, місце людини у суспільстві; назви колишніх урядових і військових чинів, адміністративних посад; назви не існуючих у наш час установ і організацій; назви колишніх професій; назви зниклих побутових звичаїв, давніх обрядів, релігійних свят; назви старовинного чоловічого і жіночого одягу, взуття, головних уборів, які вийшли з ужитку; назви старовинних монет, грошових одиниць; назви старовинних одиниць виміру і ваги; назви старовинного посуду; імена і прізвища відомих історичних діячів; власне лексичні архаїзми; лексико-словотворчі архаїзми; лексико-фонетичні архаїзми; фонетичні архаїзми;

росіянізми, просторічні слова з різко зниженим експресивним забарвленням; слова, що в своїй звуковій будові не співвідносяться з літературними нормами.

Дослідження індивідуального лексикону Володимира Лиса дало можливість визначити у ньому велику кількість полонізмів (слів, їх сполучень або ідіом, які потрапили в лексику з польської мови або через її посередництво, зберігши ознаки джерела, що й дозволяють кваліфікувати ці одиниці як іншомовні).

Дуже широко В. Лис використовує у романі «Століття Якова» діалектизми і це не випадковість, а скоріше закономірність мовного процесу. Письменник, зростаючи в певному мовному середовищі, несе у творі мовний колорит своєї місцевості. Від роману віє чарами неповторності, самобутнім західнополіським колоритом. Автор вводить читача в місцевий побут жителів Полісся.

Діалектні лексеми зупиняють на собі увагу читача, змушують заглибитися і в мову твору, і в змальований навколишній світ. Часто говіркові лексеми позначають специфічні місцеві реалії, розширюючи уявлення читача про умови життя, побут.

За походженням діалектні елементи різноманітні. Вони відбивають живі й різнопланові контакти жителів Західного Полісся із сусідніми народами, засвідчують збереження в говірках багатьох архаїчних слів, форм, синтаксичних конструкцій. Поєднання різних за походженням діалектизмів створило неповторну чарівність індивідуального стилю В. Лиса.

Територіальні діалектизми вживаються в художніх творах, яким вони надають місцевого колориту, служать засобом правдивого змалювання пейзажів, характеру персонажів, особливостей їх мовлення. Досить часто лексичні діалектизми вживають у мові художньої літератури як синоніми до наявних у літературній мові слів. Вдало застосовані письменниками діалектизми стають важливим засобом стилістичного увиразнення і збагачення літературної мови. Більш чи менш вдале введення лексичного

діалектизму у мову художньої літератури завжди залежить від таланту письменника, від його мовної майстерності.

Використовує автор і невмотивовані росіянізми, які були і є характерними для побутового мовлення волинян.

До просторіччя, як ми уже зазначали, належать, зокрема слова, що в своїй звуковій будові не співвідносяться з літературною нормою. Відображення даного явища у романі В. Лиса «Соло для Соломії» створювало водночас і комічність подій, і відображало тогочасні реалії.

Володимир Лис подає нам яскраві зразки слів з різко зниженим експресивним забарвленням, використовуючи їх у всіх ситуаціях, чим наближує дію роману до реальності.

Тут вони є засобом вираження різноманітних емоцій і психологічних станів персонажів, розкриття їх ставлення до інших дійових осіб, мовної характеристики героїв тощо. Оскільки вживання цих грубих слів сприймається як природне в усному мовленні людей у відповідній ситуації, умотивоване залучення їх у художні тексти є виправданим і доцільним – тут вони не виглядають як ненормативні, оскільки сприяють більш правдивому відтворенню комунікативної ситуації.

Величезна кількість вульгаризмів у романі використана на позначення частин тіла чи органів людини.

ВИСНОВКИ

Розвиток мови шляхом прогресу знаходиться у прямій залежності від розвитку мислення, від життєвої практики, що ускладнюється, від форм спілкування, від історичного розвитку носія мови – народу. Мова – це хранителька історичної пам'яті народу. Вона не просто його супутниця на історичних шляхах розвитку, а й діяльна сила, від якої значною мірою залежить вибір цих шляхів. Мова забезпечує, у зв'язку з розвитком суспільства, прогрес мислення людей, вона не може залишатись «байдужою» до цього руху по шляху прогресу. Разом з тим мова прогресує в своєму розвитку і удосконалюється.

Застарілі слова як компонент мови володіють значними стилістичними можливостями. Стилiстичнi функцiї застарiлих слiв виявляються в максимальній реалізації цих можливостей у контексті. Наявність застарілих слів у тканині художнього твору, взаємодія та співвіднесеність їх з іншими словами на різних рівнях є виявом стилістичного функціонування застарілої лексики в контексті творів сучасних прозаїків.

Хронологічно маркована лексика не створює відчуття архаїчності мови романів, а лише є мовними натяками на зображуваний час. Її вживання дає змогу зрозуміти загальний характер цілої епохи, її мову.

Використання застарілої лексики української мови зумовлене необхідністю вибрати найбільш вирашаний у художньому розумінні варіант серед можливих номінацій.

Можливість вибору полягає у самій природі застарілих слів: вони належать до стилістично забарвлених одиниць, що мають певну стилістичну значущість. Віднесеність застарілої лексики до категорії стилістично відзначених слів зумовлена тим, що вони несуть на собі особливий стилістичний відтінок – відбиток застарілості.

Висока архаїчна забарвленість, експресивність, властива їм часова приуроченість виділяють архаїзми та історизми серед інших стилістичних

категорій, роблять їх цінним засобом художнього зображення дійсності. Через те, що застарілі слова рідко вживані у мові, вони яскраві, своєрідні, контрастні іншим загальноновживаним лексемам, і тому вносять у текст певне емоційне напруження.

Архаїзми в художньому тексті перебувають у актуальнішій стилістичній позиції, ніж історизми, тому що на фоні своїх нейтральних синонімів їх незвичайність, експресивність здаються більш випуклими, і стилістичний вибір падає переважно на архаїзми.

Можливість використання цієї архаїчної групи лексики у переносному значенні і в системі тропів підсилює їх стилістичний потенціал. Архаїзми, введені письменниками в історичні романи, стилістично різноманітні і виконують різні стилістичні функції, які тісно пов'язані зі стилістичною забарвленістю цих слів. Часто архаїчна лексика набуває в сучасній українській мові новацій, що дає їй змогу висловити нові поняття сучасної дійсності й ожити заново, одержавши нову сполучуваність і нові зв'язки у мові.

З появою нових значень застарілі слова можуть набувати нової емоційної або нової функціонально-стильової забарвленості, і тоді їх вживання у мові зумовлене не тільки семантичною, а й стилістичною парадигматикою. Можливість використання застарілих слів залежить від їх експресивності, внаслідок рідшої вживаності вони вносять у мову деяку незвичайність, виразність. Головною причиною звернення письменників до застарілих слів є їх здатність набувати у контексті мовленнєвої стилістичної забарвленості, а також здатність сполучатися у деяких випадках з нейтральними лексемами різних функціональних стилів. Це викликає певний стилістичний ефект, внаслідок того що їх стилістична забарвленість у синтагматичному плані не збігається зі стилістичним забарвленням у плані парадигматики, тобто в мовленні вони мають зовсім інше стилістичне значення. У випадках використання архаїзмів з метафоричним переосмисленням вони служать для реалізації таких рис художнього стилю

як образність, емоційність. Головне завдання таких слів – емоційно впливати на читача.

Відтворюючи мовний колорит епохи, особливості слововживання, типового для зображуваного історичного періоду, письменники вводять у тексти творів для позначення певних груп чи окремих представників «простого народу» слова типу смерд, чернь, голота, хлоп, хлопство, чага та інші, мовна оболонка яких свідчить про те, що у свій час вони виникли в середовищі панівних верст, які не приховували свого презирливого ставлення до «неімущих».

Глибоке знання історії, що постало завдяки вивченню староукраїнських літописів, знайомство з українськими етнографічними та фольклорними збірниками дало змогу письменникам чіткіше деталізувати у своїх творах побутовий устрій народного життя, дотриматись правильності у вживанні слів, що позначають конкретні історичні поняття, явища, предмети.

У романах В. Лиса велика кількість хронологічно маркованої лексики. Діалектні елементи вводяться у художній твір у спеціальних контекстах або ж використовуються такі діалектизми, які структурно близькі до загальноновживаних нормативних лексем. Діалектні лексеми зупиняють на собі увагу читача, змушують заглибитися і в мову твору, і в змальований навколишній світ. Часто говіркові лексеми позначають специфічні місцеві реалії, розширюючи уявлення читача про умови життя, побут поліщуків. За походженням діалектні елементи різноманітні. Вони відбивають живі й різнопланові контакти жителів Західного Полісся із сусідніми народами, засвідчують збереження в говірках багатьох архаїчних слів, форм, синтаксичних конструкцій. Поєднання різних за походженням діалектизмів створило неповторну чарівність індивідуального стилю В. Лиса.

Дослідження індивідуального лексикону Володимира Лиса дало можливість визначити у ньому велику кількість полонізмів (слів, їх сполучень або ідіом, які потрапили в лексику з польської мови або через її

посередництво, зберігши ознаки джерела, що й дозволяють кваліфікувати ці одиниці як іншомовні).

Полонізми мовно-поетичної картини світу Володимира Лиса – це слова, які належать до різних частин мови. Переважають лексеми самостійних частин мови. Очевидним є той факт, що у ХІХ ст. польська мова виступала активним посередником у запозиченні великої кількості слів, особливо побутового рівня. Частина полонізмів передані без фонетичних змін, особливо тих, які вжиті в початковій формі або коли їх польська фонетична й граматична форми збігаються з українськими. Більша ж частина полонізмів вводяться в тексти із пристосуванням до українських звукових і граматичних традицій.

Звернення письменника до просторічних елементів викликане багатьма причинами, з-поміж яких вирізняються експресивно-характеристичні й тематичні. Тональність мовлення в художньому тексті нерідко залежить від наміру автора описати психологічну ситуацію, відобразити стосунки персонажів твору. Просторічна лексика, зливаючись із загальним експресивним звучанням художнього викладу, може слугувати і засобом вираження ставлення автора до зображуваного, а також відіграє роль засобу мовної типізації та індивідуалізації в діалогічному та монологічному мовленні персонажів.

У мові автора ця лінгвістична категорія вживається рідко, переважно тоді, коли це невласне пряма мова, роздуми героїв, проте є і низка винятків. Найчастіше він послуговується просторічними словами з різко зниженим експресивним забарвленням, що характеризують людей чи дії.

Варто виділити серед цього розмаїття просторічних лексем і вульгаризми. Яскрава експресивність і оціненість вульгаризмів зумовили їх широке використання в мові прози Володимира Лиса. Тут вони є засобом вираження різноманітних емоцій і психологічних станів персонажів, розкриття їх ставлення до інших дійових осіб, мовної характеристики героїв тощо. Оскільки вживання цих грубих слів сприймається як природне в

усному мовленні людей у відповідній ситуації, умотивоване залучення їх у художні тексти є виправданим і доцільним – тут вони не виглядають як ненормативні, оскільки сприяють більш правдивому відтворенню комунікативної ситуації.

Величезна кількість вульгаризмів у романі використана на позначення частин тіла чи органів людини.

Використовує автор і таку групу просторічної лексики, як росіянізми. Ця лексика абсолютно не вмотивована у мові народу, але, на жаль, вона була, тому що Волинь знаходилася у складі Російської імперії. Зауважимо, що, передаючи на письмі російські слова, письменник вдається до спрощеного транскрибування українськими літерами природної російської вимови.

Використання просторічної та хронологічно маркованої лексики в художній літературі обумовлено багатьма аспектами художності та експресії. Функціональна роль просторіччя досить велика: просторіччя несе в собі не тільки ненормативну лексику, воно несе новизну, емоційну забарвленість. Застосування її автором у власному тесті виданні спрощує функцію сприйняття його читачем. Людям потрібно давати то, що їм близьке і знайоме.

Отже, збагачення смислової та емоційно експресивної мови історичної прози, підсилення її виразності, пов'язане з вживанням в ній хронологічно маркованих (застарілих слів). Використання їх, з одного боку, є продовженням традицій та художнього досвіду класичної української літератури, а з другого – вносить нове в мову сучасної прози способами і прийомами використання.

Отже, сучасні художні прозові тексти виявляють різноманітні шляхи пізнання діалектного слова. Мова художньої літератури не конгруентна літературній мові, оскільки в ній можуть використовуватися й позалітературні мовні засоби художнього зображення навколишньої дійсності. Введення майстрами пера слів у канву художнього твору сприяє

ознайомленню широкого кола читачів з вузькодіалектними лексемами, нерідко спричинюючи їх входження до загальнонародної мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Агеєва В. Жіночий простір: Феміністичний дискурс українського модернізму / Віра Агеєва. – К. : Факт, 2008. – 359 с.
2. Бабич Н. Д. Практична стилістика і культура української мови : [навчальний посібник] / Н. Д. Бабич. – Львів : Світ, 2003. – 430 с.
3. Байбурин А. Жилище в обрядах и представлениях восточных славян. – Л. : Наука, 1983. – 188 с.
4. Барлас Л. Г. Об отношении стилистической окраски и эмоциональных оттенков слова к его лексическому значению / Л. Г. Барлас // Вопросы лексики и фразеологии современного русского языка : сб. статей. – Ростов-на-Дону : Изд-во Ростовского ун-та, 1968. – С. 68–84.
5. Беркешук І. Демінутивні утворення у повісті Володимира Лиса «Століття Якова» / Інна Беркешук // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 8: Філологічні науки (мовознавство) : збірник наукових праць / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. - К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. - Вип. 4. - С. 42-47.
6. Бернадська Н. І. Український роман: теоретичні проблеми і жанрова еволюція:[монографія] / Н. І. Бернадська. – К. : Академвидав, 2004. – 367 с.
7. Бойко Г. Емоційно забарвлена лексика в малій прозі Івана Франка на заняттях з української мови як іноземної / Галина Бойко // Теорія і практика викладання української мови як іноземної. – 2012. – Вип. 7. – С. 125-131.
8. Бородіца С. Рецепція прози Володимира Лиса в сучасному українському літературознавстві [Електронний ресурс] / Світлана Бородіца // Науковий вісник. – Серія: Філологічні науки.

Літературознавство. – 2016 . – Режим доступу:

<http://esnuir.eenu.edu.ua/bitstream/123456789/11362/1/19.pdf>

9. Боронь Олександр. Поетика простору в творчості Тараса Шевченка / Олександр Боронь. – К. : Агентство «Україна», 2005. – 152 с.
10. Бузько С. А. Поняття стилістичної маркованості мовних одиниць (загальнотеоретичний аспект) [Електронний ресурс] / С. А. Бузько // Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету. - 2018. - Вип. 17. - С. 110-124. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PhSt_2018_17_12
11. Вживання книжних та урочистих слів у документах [Електронний ресурс] . - Режим доступу: <http://linguisticskonspect.org/?content=4005>
12. Гайдученко Г. Застаріла лексика як засіб художнього втілення принципу історизму [Електронний ресурс] / Галина Гайдученко . - Режим доступу: http://linguistics.kspu.edu/webfm_send/902
13. Гальперин А. И. Очерки по ститистике английского языка/ А. И. Гальперин. – Москва: Издательство литературы на иностранных языках, 1958. – 459с.
14. Гальперин И. Р. О принципах семантического анализа стилистически маркированных отрезков текста / И. Р. Гальперин // Принципы и методы семантических исследований. – Москва : Наука, 1976. – 379 с
15. Ганич Д. І. Олійник І.С. Словник лінгвістичних термінів/ Д. І. Ганич, І. С. Олійник.– К.: Вища шк., 1985. – С. 360.
16. Голуб И. Б. Стилистика современного русского языка : [учебное пособие] / И. Б. Голуб. – М. : Высшая школа, 1986. – 335 с.
17. Городиловська Г. Проблема стилів в українському мовознавстві [Електронний ресурс] / Галина Городиловська // Всеосвіта . – Режим доступу: <https://vseosvita.ua/library/problema-stiliv-v-ukrainskomu-movoznavstvi-58956.html>

18. Грицай І Диференціація лексики у телевізійних ЗМІ (на прикладі науково-популярних передач Top Gear I Mythbusters) [Електронний ресурс] / Ірина Грицай. - Режим доступу: http://www.kamts1.kpi.ua/sites/default/files/files/04_%20Grytsai_dyferenziazia.pdf
19. Грищенко А. П. Сучасна літературна мова : підручник / А. П. Грищенко. – К. : Вища школа, 1993. – 493 с.
20. Дудик П. С. Стилїстика української мови [Текст] : навчальний посібник / Петро Семенович Дудик. - Київ : Видавничий центр «Академія», 2005. - 368 с.
21. Експресивна лексика [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ukrainskamova.com/publ/chinnij_pravopis/leksika/ekspresivna_leksika/5-1-0-64
22. Эстес К. П. Бегущая с волками: Женский архетип в мифах и сказаниях / Кларисса Пинкола Эстес. – К. : София, 2007. – 304 с.
23. Кабиш О.О. Зміни в семантичній структурі та функціонуванні маркованої лексики: Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01 / О.О. Кабиш.- Нац. пед. ун-т ім. М.П.Драгоманова. — К., 2007. — 22 с.
24. Коваль А.П. Культура української мови/ А.П. Коваль. – К.: Наук. думка, 1964. – С. 192.
25. Коваленко О.В. Хронологічно маркована лексика як фактор тексту в жанрі історичного роману (на матеріалі художньої прози В.Скотта): Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04 / О.В. Коваленко. - Одес. нац. ун-т ім. І.І.Мечникова. — О., 2002. — 19 с. — укр.
26. Ковалів Ю. Літературознавча енциклопедія/ Автор-укладач Юрій Ковалів.– Т. 2. – К.: Академія, 2007. – С. 346.
27. Ковтюх С. Різниця між поняттями «активний словник», «загальноживана», «міжстильова» та «емоційно нейтральна»

- лексика / Світлана Ковтюх // Наукові записки. – Серія: філологічні науки. – Випуск 165. – С. 227- 232
28. Кундера Милан Нарушенные завещания / Милан Кундера. – М. : Азбука-классика, 2004. – 364 с.
29. Липовецкий М.Н. Русский постмодернизм: Очерки исторической поэтики / М. Н. Липовецкий Екатеринбург: Уральский гососударственный педагогический университет, 1997. – 317 с.
30. Лотман Ю. М. Проблема художественного пространства в прозе Гоголя / Ю. М. Лотман // Ученые записки Тартуского гос. ун-та. Труды по русской и славянской филологии. – Тарту, 1968. – Вып. 209. – 80 с.
31. Максименко М. Г. Літературні вітражі Володимира Лиса : інтелектуальний реліз [Електронний ресурс] / М. Г. Максименко. – Полтава, 2014 . – вип. №8. - 16 с. Режим доступу: http://www.libgonchar.org/index.php?option=com_content&view=article&id=267%3A2014-11-06-08-39-27&catid=225&Itemid=25&lang=uk
32. Мережинская А.Ю. Русская постмодернистская литература: [учебник] / А. Ю. Мережинская. –К. : ВПЦ «Київський університет», 2007. – 336 с.
33. Мережинська Г. «Східноєвропейська» модифікація постмодернізму / Ганна Мережинська // Філологічні семінари. Типи художньої творчості в епоху постмодернізму: реальність чи віртуальність? – К.: ВПЦ «Київський університет», 2002. – С. 16–25.
34. Николина Н. А. Филологический анализ текста / Н. А. Николина. – М. : АСАДЕМА, 2003. – 256 с.
35. Пилинский Н. Тенденции в изменении стилистической маркированности лексики современного русского языка (на материале лексикографии новейшего периода) / Н. Пилинский, Н. Хруцкая // Система і структура східнослов'янських мов : зб. наук. пр.. – К. : УДПУ, 1997. – 174 с

36. Пономарів О. Д. Стилістика сучасної української мови / О. Д. Пономарів. – К.: Либідь, 1993. – С. 247.
37. Попович А. С. Стилістика української мови: навчально-методичний посібник / [упорядники: А. С. Попович, Л. М. Марчук ; за ред. А. С. Попович]. — Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2017. – 172 с.
38. Постпостмодернізм [Електронний ресурс] // Енциклопедія культурології. – Режим доступу:
http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_culture/1089/%D0%9F%D0%BE%D1%81%D%82%D0%BF%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%BC%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%B7%D0%BC
39. Прохасько Т. Кант для Соломії / Т. Прохасько // Лис В. Соло для Соломії : роман / В. Лис ; передм. Т. Прохаська. – Х. : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2013. – С. 5–6.
40. Рымарь Н.Т. Романное мышление / Н. Т. Рымарь // Литературоведческие термины (Материалы к словарю). – Коломна : КПИ, 1999. – Вып. 2. – С. 67–71.
41. Русанівський В. М. Естетика художнього слова / В. М. Русанівський // Культура слова. – 1976. – Вип. 11. – С. 5-17.
42. Русанівський В. М. Українська мова : енциклопедія / В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк та ін. – К. : Видавництво «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. – 824 с.
43. Словник української мови : [в 11 т.] / АН УРСР, Ін-т мовознавства імені О. О. Потебні ; редкол.: І. К. Білодід (голова) [та ін.]. - Київ : Наук. думка. - Том 8, 1977. - 927 с.
44. Спанатій Л. С. Діалектизми та їх місце в мовному і метамовному дискурсі (на матеріалі роману «Століття Якова» В. Лиса) [Електронний ресурс] / Л. С. Спанатій // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили

- комплексу «Києво-Могилянська академія»]. Сер. : Філологія. Мовознавство. - 2013. - Т. 219, Вип. 207. - С. 109-112. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdufm_2013_219_207_27
45. Стилистична диференціація української лексики. Професійна лексика. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://studopedia.org/8-146673.html>
46. Стилїстика української мови: Підручник / За ред. Л.І. Мацько. – К.: Вища школа, 2003. – С. 462.
47. Сучасна українська літературна мова : Лексика і фразеологія / [за ред. І. К. Білодіда]. – К. : Наукова думка, 1973. – 438с.
48. Ткаченко Т.В. Елементи просторіччя в мові прози Михайла Стельмаха / Т. В. Ткаченко // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 8. Філологічні науки (мовознавство і літературознавство): Зб. наукових праць. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – Випуск 1. Книга 1. – С. 96-101.
49. Топоров В. Н. Пространство и текст / В. Н.Топоров // Семантика и структура. – М., 1983. – С. 227–284.
50. Шевченко Л. Ю. Сучасна українська мова : довідник / Л. Ю. Шевченко, В. В. Різун, Ю. В. Лисенко. – К. : Либідь, 1993. – 336 с.
51. Ющук І. П. Стилїстична деференціяція української лексики. Лексика і стилі [Електронний ресурс] / І. П. Ющук . - Режим доступу: <http://topuch.ru/yushuk-i-p-ukrayinseka-mova-ukrayinsekij-pravopis-2002-r/index18.html>
52. Ющук І. П. Українська мова : підручник / І. П. Ющук. – К. : Либідь, 2008. – 640 с.
53. Яворський А. Ю. Лексика волинсько-поліської говірки в романі Володимира Лиса «Століття Якова» [Електронний ресурс] / А. Ю. Яворський // Лінгвістичні дослідження: Зб. наук. праць ХНПУ ім. Г.С. Сковороди. – 2013. – Вип. 36.- Режим доступу: file:///C:/Users/1/Downloads/znpkhnpu_lingv_2013_36_25.pdf

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Лис В. С. Соло для Соломії: роман / Володимир Лис; передм. Т. Прохаська/ В. С.Лис. – Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2014. – С. 368.
2. Лис В. С. Століття Якова [Текст] : [роман] / Володимир Лис. - Харків: Книжковий Клуб "Клуб Сімейного Дозвілля", 2011. - 236 с

Анотація

Посвалюк І. В. «Стилістичні функції хронологічно маркованої лексики у прозі В. Лиса».

У дипломній роботі проаналізовано хронологічно марковану лексику як елемент художнього тексту, визначено групи стилістично маркованої лексики, досліджено особливості використання застарілої і просторічної лексики у художніх текстах В. Лиса. У розділі 1 схарактеризовано основні принципи класифікації стилістично маркованої лексики в сучасній українській мові та визначено дискусійні питання класифікації лексичних одиниць за стилістичним принципом. У розділі 2 проаналізовано стилістичні функції архаїзмів, історизмів, просторічної та зниженої лексики у романах В. Лиса «Століття Якова», «Соло для Соломії». У мові прози Володимира Лиса хронологічно маркована лексика не створює відчуття архаїчності мови романів, а лише є мовними натяками на зображуваний час, її вживання дає змогу зрозуміти загальний характер цілої епохи, її мову.

Ключові слова: стиль мови, стилістично маркована лексика, хронологічно маркована лексика, семантика слова, архаїзми, історизми, просторічна лексика, діалектизми.

Summary

Posvalyuk I.V. « Stylistic functions of chronologically marked vocabulary in V. Lys's prose.»

In the thesis the chronologically marked vocabulary is analyzed as an element of artistic text, groups of stylistically marked vocabulary are defined, features of the use of outdated and versatile vocabulary in the artistic texts of V. Lis. Section 1 describes the basic principles of the classification of stylistically marked vocabulary in modern Ukrainian language and discusses the issues of classifying lexical units according to the stylistic principle. Section 2 analyzes the stylistic functions of archaisms, historicisms, versatile and reduced vocabulary in the novels of V. Lis's "Century of Jacob", "Solos for Solomy". In the language of prose by Volodymyr Lis, chronologically labeled vocabulary does not create a sense of archaic language of novels, but is only a linguistic hint at the depicted time, its use makes it possible to understand the general nature of an entire era, its language.

Key words: language style, stylistically marked vocabulary, chronologically marked vocabulary, semantics of the word, archaisms, historicism, linguistic vocabulary, dialecticism.